

*M. Denon, dans le Désert de la Haute-Egypte,
se préparant à dessiner les Ruines d'Héraconpolis.*

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

BC. EVA BALCAROVÁ

***DOMINIQUE VIVANT DENON – OD CEST PO ITÁLII K LOUVRU. K TYPOLOGII CESTOPISU 18.
STOLETÍ.***

***DOMINIQUE VIVANT DENON – FROM TRAVELS IN ITALY TO THE LOUVRE MUSEUM. TOWARD A
TYPOLOGY OF THE 18TH CENTURY TRAVELOGUE.***

PRAHA 2013

VEDOUcí PRÁCE: DOC. PHDr. EVA VOLDŘICHOVÁ-BERÁNKOVÁ, PH.D
KONZULTANT: PROF. PHDr. ZDENĚK HRBATA, CSc.

PODĚKOVÁNÍ

Za velkorysost a odbornou pomoc upřímně děkuji konzultantovi Prof. PhDr. Zdeňkovi Hrbatovi a vedoucí práce Doc. PhDr. Evě Voldřichové-Beránkové, za podnět k tématu pak Michelovi Delonovi, profesorovi francouzské literatury 18. století na univerzitě Paris IV.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 26. července

.....
Eva Balcarová

ABSTRAKT

DOMINIQUE VIVANT DENON – OD CEST PO ITÁLIÍ K LOUVRU. K TYPOLOGII CESTOPISU 18. STOLETÍ.

Klíčová slova: cestopis, 18. století, libertinská literatura, Itálie, Egypt, Napoleon, Louvre.

Počet znaků: 121 846 (68 NS)

Diplomová práce *Vivant Denon - Od cest po Itálii k Louvru* se člení do dvou částí. První je monografií kulturní osobnosti přelomu osmnáctého a devatenáctého století – barona Vivanta Denona, autora novely *Point de lendemain*, cestopisů *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* a *Voyage en Sicile*, především však Napoleonova poradce v oblasti umění a prvního ředitele muzea Louvre.

Úvodní stránky práce se věnují recepci Denonova díla. Pro vnímání Denonovy tvorby je charakteristická určitá proměnlivost, která podněcuje řadu zajímavých témat. Jedním z nich je oblíbenost libertinské kultury předrevoluční Francie v průběhu druhé poloviny dvacátého století, která vysvětluje, že se v dnešním povědomí z rozsáhlého a všestranného Denonova díla nejvíce uchovala novela *Point de lendemain*. Dalším může být změna ve vnímání cestopisu jako literárního žánru v době, kdy jsou nám i nejvzdálenější lokality dostupné v řádu hodin.

První část práce se také snaží nastínit důležité okamžiky v Denonově biografii; soustředí se přitom na Denonovy cesty, které se přímo odrazily nejen v jeho literárním díle, ale i v jeho působení na poli kulturní politiky Napoleonovy doby. Mozaikovitost textu je určena povahou materiálu. Krom současných studií vycházíme i z dobových pramenů – Denonovy korespondence a textů jeho současníků.

Náčrt Denonovy biografie je důležitý pro vymezení jeho literární činnosti – rozbor jeho cestopisů je předmětem druhé části práce. Nejvíce pozornosti věnujeme ztvárnění jeho cesty do Egypta, kterou Denon podnikl ne jako samostatný cestovatel, ale jako člen Napoleonova tažení. Textem prostupuje jako hlavní téma určitý konflikt. Čas Denona jako umělce toužícího věnovat se památkám egyptské architektury zde naráží na čas armády, jejíž cíle jsou v expedici prioritou. Charakter cestopisu je silně poznamenán podmínkami, v jakých Denon cestu podnikl. Napětí mezi válkou a uměním, tématy, která v textu vystupují těsně vedle sebe, je pro *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* charakteristické.

ABSTRACT

DOMINIQUE VIVANT DENON – FROM TRAVELS IN ITALY TO THE LOUVRE MUSEUM. TOWARD A TYPOLOGY OF THE 18TH CENTURY TRAVELOGUE.

Keywords: *travelogue, 18th century, libertine culture, Italy, Egypte, Napoleon, Louvre.*

Number of characters: 121 846 (68 pages)

The present thesis, Dominique Vivant Denon – *From travels in Italy to the Louvre Museum* is divided into two parts. The first one is a monograph on baron Vivant Denon, an important figure of the cultural life in the late eighteenth and early nineteenth centuries, the author of *Point de Lendemain*, two travelogues, *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* and *Voyage en Sicile*, but, primarily, Napoleon's advisor in the field of fine art and the first director of The Louvre.

The introductory pages of the thesis deal with the reception of Denon's works. There is a certain flux in the perception of Denon's oeuvre which has given rise to a range of interesting issues. One of them, the popularity of the libertine culture of pre-revolutionary France in the second half of the twentieth century, accounts for the fact that the novella *Point de Lendemain* is today the best known piece among Denon's extensive and multifaceted writings. A shift in the perception of the travelogue as a literary genre in our time, when the remotest of places are accessible in hours, may be considered another of these issues.

Furthermore, the first part of the thesis seeks to adumbrate the turning points of Denon's life; it concerns itself mainly with Denon's travels that were being reflected not only in his literary works but also in his work in the field of cultural politics of Napoleonic era. The mosaic character of the text is due to the nature of the material examined. Except for the current scholarly studies it also makes use of several primary sources, namely Denon's letters and texts by his contemporaries.

The outline of Denon's biography is vital for assessing his literary undertakings – in the second part of this thesis, an analysis of his travelogues is presented. His voyage to Egypt, where Denon went not as a solitary traveller but as a member of the Napoleonic military campaign, is discussed in great length. At the heart of the text is a certain conflict – the time of Denon as an artist longing to devote his attention fully to the ancient Egyptian monuments clashes with the time of the army whose aims are a priority for the expedition. The nature of the travelogue is patently marked by the circumstances of Denon's voyage. The tension between war and art, the topics which appear side by side in the text, is typical for *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*.

Obsah

Úvod.....	7
1. Vivant Denon – život a mýtus.....	10
1.1 <i>Recepce Denona.....</i>	10
1.1.1 Denon a kult libertinství.....	10
1.1.2 Denonův příběh jako umělecké dílo.....	12
1.1.3 Dobrodruh versus Napoleonův vysoký úředník.....	13
1.1.4 Zájem o Denona v devadesátých letech dvacátého století.....	15
1.2 <i>K Denonově biografii.....</i>	18
1.2.1 První diplomatické zkušenosti.....	18
1.2.2 Oběd ve Ferney.....	18
1.2.3 Denon a Itálie.....	19
1.2.3.1 <i>Neapol a Sicílie.....</i>	20
1.2.3.2 <i>Benátky, dobré Benátky, jež tolik miluji</i>	21
1.2.4 Revoluce.....	23
1.2.5 Egypt.....	23
1.2.6 Ředitel muzeí.....	25
1.2.7 Denonova soukromá sbírka.....	27
2. Denon – spisovatel.....	29
2.1 <i>K jednotlivým dílům.....</i>	29
2.1.1 Point de lendemain - Mistrovské dílo na třiceti stránkách.....	29
2.1.2 Cestopisy.....	31
2.1.2.1 <i>Cesta na Sicílii.....</i>	31
2.1.2.2 <i>Cesta po Dolním a Horním Egyptě.....</i>	32
2.1.3 Monument des arts du dessin.....	32
2.1.4 Proměny literární recepce Denona.....	33
2.2 <i>K Denonovým cestopisům.....</i>	35
2.2.1 Kontext vzniku obou Denonových cestopisů.....	35
2.2.1.1 <i>Itálie.....</i>	35
2.2.1.2 <i>Egypt – Mezi palubním deníkem a romantickou epopejí.....</i>	36
2.2.2 Stěžejní témata cestopisů.....	40
2.2.2.1 <i>Válka, zářivá v minulosti a obludná zblízka.....</i>	40
2.2.2.2 <i>Umění a architektura.....</i>	43
2.2.2.3 <i>Denon a setkání s jiným.....</i>	48
2.2.3 Styl - Naivní a opravdové.....	49
Závěr.....	52
Bibliografie.....	55
Vivant Denon : des voyages en Italie au musée du Louvre (résumé en français).....	59

Úvod

„Ve chvíli, kdy jsem se o něj začal opravdu zajímat, mne zaskočilo, jaký labyrint se skrývá pod zdánlivě tak jednoduchým příběhem,“¹ napsal zcela výstižně Philippe Sollers v úvodu k románu *Cavalier du Louvre* (*Kavalír z Louvru*), volně pojatém životopise věnovaném baronovi Denonovi. Denon je v dnešní době, kdy se nakladatelé, spisovatelé i režiséři čím dál více zajímají o náměty a postavy spjaté s libertinskou kulturou předrevoluční Francie, všeobecně znám jako autor novely *Point de lendemain* (*Není zítřku*),² která byla přeložena do mnoha jazyků a zfilmována Louisem Mallem s Jeanne Moreau v hlavní roli.

Zájem o cestopisnou literaturu nás vedl k objevení dalších, dnes jen málo známých Denonových textů – *Voyage en Sicile* (*Cesta na Sicílii*)³ a zejména *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (*Cesta po Dolním a Horním Egyptě v době tažení generála Bonaparta*).⁴ „Denon-libertin“ tedy nejen cestoval po Itálii, ale doprovázel Bonaparta na slavné egyptské expedici. Začneme-li se o Denonův příběh zajímat více, narazíme na další skutečnost – po návratu z Egypta byl Napoleonem jmenován do funkce generálního ředitele muzeí, výrazně se svým působením podepsal na formování vkusu napoleonské doby, a zejména spoluzaložil muzeum Louvre.

Vcházíme-li na Napoleonovo nádvoří Louvru, projdeme skleněnou pyramidou postavenou za prezidenta Mitteranda architektem Ieohem Ming Peiem, ocitneme se ve vstupních prostorách a spatříme nápis „Denon“ označující název nejnavštěvovanějšího křídla muzea obráceného k Seině s vrcholnými díly antiky a italské malby. Od skleněné pyramidy po vystavená díla tedy vše prvního ředitele Louvru připomíná. Zarážející je, jak málo je tato skutečnost pro většinu návštěvníků známá a jak málo je známý sám Denon, jehož odkaz přitom zůstává ve francouzské kultuře stále přítomný.

Sollers vysvětluje, že Denon věnoval pozornost pouze své době, snažil se být všude najednou, působil ve všech oblastech kulturního života, na rozdíl od mnoha svých

¹ „Quand j'ai commencé à m'intéresser vraiment à lui, je ne m'attendais pas à un tel labyrinthe sous tant de clarté apparente.“ SOLLERS, Philippe. *Le Cavalier du Louvre*. Paris: Gallimard, Librairie Plon, 1995. str.15.

² DENON, Dominique Vivant. *Point de lendemain*. Česky vyšla v překladu Dagmar Steinové verze z roku 1777 pod názvem *Není zítřku* (Praha: Odeon, 1968) a v překladu Miroslava Petříčka pak druhá, přepracovaná verze z roku 1812 pod tímž názvem *Není zítřku* jako součást publikace *Vášeň a rozum* (Praha: Prostor, 2008).

³ DENON, Dominique Vivant. *Voyage en Sicile*. Paris: Gallimard, Éditions du Promeneur, 1993.

⁴ DENON, Dominique Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Paris: Gallimard, Éditions du Promeneur, 1998.

současníků však nenapsal paměti a nijak cíleně se tedy nesnažil své jméno proslavit do budoucna. To by konečně symbolicky odpovídalo i duchu novely *Point de lendemain*. „Chce-li v ní čtenář hledat nějaké poučení, pak se musí obrátit k jejímu názvu, *Není zítřku, Point de lendemain*. Neznamená to, že žijeme bez budoucnosti, nýbrž to, že za intenzitu platíme pomíjivostí: jediné, co skutečně máme je přítomný okamžik,“⁵ píše její překladatel Miroslav Petříček.

Právě otázka, jaký je vztah Denona jako autora *Point de lendemain* a cestopisů z Itálie a Egypta k Denonovi v roli Napoleonova poradce v oblasti umění a zakladatele Louvru, je stěžejní pro první, teoretickou část diplomové práce. Rádi bychom poukázali na proměnlivost ve vnímání Denona jako historické postavy, která se pohybuje na pomezí dvou století a u níž se setkává řada zdánlivě nesourodých charakteristik. V první části se také pokusíme stručně načrtnout Denonův životní příběh. Krom několika literárních zpracování jeho života, která vyšla zejména v průběhu devadesátých let 20. století, jsme se snažili informace o Denonově životě konfrontovat s jeho korespondencí a dalšími autentickými dobovými prameny. Knihovny v poslední době stále více v elektronických databázích zpřístupňují staré tisky a dokumenty. Na portálu francouzské národní knihovny lze najít velké množství pramenů od spisů Lady Morgan, jež v roce 1816 cestovala Francií a s Denonem se vícekrát setkala, přes karikatury z prvního císařství zobrazující všudypřítomného Denona, až po detailní soupis předmětů a uměleckých děl z Denonovy soukromé sbírky vytvořený roku 1829 pro dražbu z jeho pozůstalosti. Britská národní knihovna zase velmi vstřícně umožňuje nahlédnout například do díla *Monument des arts du dessin (Památník umění kresby)*⁶ z roku 1829 se stručným Denonovým životopisem z pera jeho současníka Amaury Duvala či do souboru Denonových priapických kreseb.

V druhé části práce bychom nejprve rádi vymezili roli Denona jako spisovatele, nastínili vztah mezi jeho zdánlivě velmi nesourodými díly, a především upozornili na ryze literární půvab cestopisů *Voyage en Sicile* a *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. První text se nabízí ke konfrontaci s množstvím dalších literárních zpracování cest po Itálii, druhý poskytuje zcela ojedinělé svědectví o válce a egyptském tažení, stejně jako popisy bájných míst Horního Egypta, která před Napoleonovou expedicí zůstávala Evropě dlouho utajena.

⁵ PETŘÍČEK, Miroslav. Doslov. In *Vášeň a rozum*. Praha: Prostor, 2008. str. 245.

⁶ DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin chez les peuples tant anciens que modernes, recueillis par le baron Vivant Denon ... pour servir à l'histoire des arts; lithographiés par ses soins et sous ses yeux. Décrits et expliqués par Amaury Duval*. Paris: 1829. Dále budeme uvádět jen zkrácený název *Monument des arts du dessin*.

Z mnoha témat, která se v cestopisech vyskytují, jsme se rozhodli vyzdvihnout dvě – literární popis uměleckých památek, jemuž Denon věnoval nejvíce prostoru a který mu byl na cestách tou hlavní motivací, a Denonovu reakci na válku, v rámci cestopisu specifickou.

Poznámka

Z Denonových děl bylo do češtiny přeloženo pouze *Point de lendemain*. Pod názvem *Není zítřku* vyšlo poprvé v překladu Dagmar Steinové roku 1968, pod stejným názvem pak vyšlo i o 40 let později, roku 2008 v překladu Miroslava Petříčka. Ostatní Denonova díla česky nikdy nevyšla. V rámci zachování jednoty textu a pro umožnění dohledání původních pramenů jsme se rozhodli všechny názvy uvádět v originále. Jejich první zmínku v textu přitom doplňujeme o vlastní, doslovný překlad do češtiny.

V první, teoretické části pro zachování plynulosti citujeme vybrané pasáže v češtině. V druhé části, jejímž předmětem je literární rozbor Denonových děl, citujeme pak v obou jazycích.

1. VIVANT DENON – ŽIVOT A MÝTUS

1.1 RECEPCE DENONA

1.1.1 Denon a kult libertinství

Jméno Vivanta Denona bývá v dnešní době nejčastěji spojováno s ani ne třicetistránkovou novelou *Point de lendemain*, jakýmsi ztělesněním rokokové libertinské literatury druhé poloviny 18. století, obrazem oné lehkosti a bezstarostnosti života francouzské aristokracie, jejíž skutečná moc v této době pozvolna upadala a která tak svá úsilí mohla zasvětit kultivaci všeho, co si můžeme představit pod pojmem „plaisir“. V dobových románech tohoto žánru představení v opeře střídá tlumené světlo budoárů s filozofickými nebo z dnešního pohledu spíše zdánlivě filozofickými rozhovory plnými náznaků a hříček, jejichž hlavním motivem bylo svádění - jakýsi společenský sport a cíl veškerých snah mondénních hrdinů.

20. století a zejména pak jeho poslední čtvrtina našly v této kultuře rafinovanosti určité zalíbení. „Rok 68 hlásal život v komunitách a nahotu, odmítání pravidel a sdílení požitků, chtěli jsme být ‚dobrým divochem‘“, píše Michel Delon,⁷ „přelom 20. a 21. století se zdá pragmatictější. Mravy jsou méně uvolněné, zároveň ale více odpovídají libertinskému duchu [...], vrací se k jednotlivci a jeho problémům, ke hře zahalování a náznaků.“⁸ V poslední čtvrtině minulého století se dlouho přehlíženým „koketním“ textům dostalo pozornosti literárních historiků a řada z nich byla vydána v těch nejprestižnějších edicích. Valmont, Casanova či markýz de Sade se v mnoha podobách a zpracováních dostali na filmová plátna a jejich stíny prostupují i aktuální literární produkci. Mýty, které se k těmto skutečným i románovým postavám váží, se stále obohacují o nové skutečnosti – namátkou můžeme zmínit román autorky Christiane Baroche *L'hiver de beauté (Zima krásy)*,⁹ který navazuje na příběh zohyzdněné markýzy de Merteuil poté, co ji na konci *Liaisons dangeureuses (Nebezpečných známostí)*¹⁰ Choderlos de Laclos poslal na sever, nebo román

⁷ Michel Delon - profesor francouzské literatury na univerzitě Paris IV-Sorbonne, odborník na literaturu 18. století.

⁸ „68 prônait la communauté et la nudité, le refus des contraintes et le partage des plaisirs ; on se voulait bon sauvage.“ „Le tournant du XXe au XXIe se révèle plus pragmatique. À la fois moins libertaire et plus libertin [...], il revient au sens de l'individu et de la complication, aux jeux du voile et de l'allusion.“
DELON, Michel. *Le savoir vivre libertin*. Paris: Hachette, 2000. str. 9.

⁹ BAROCHE, Christiane. *L'Hiver de beauté*. Paris: Gallimard, Collection Blanche, 1987.

¹⁰ LACLOS de, Choderlos. *Les liaisons dangeureuses*. Paris, 1782. Česky vyšlo v překladu Dagmar Steinové *Nebezpečné známosti*. Praha: Odeon, 1968.

norského autora Nikolaje Frobeniuse,¹¹ který jako hlavního hrdinu na scénu uvádí sluhu markýze de Sade.

Postava barona Vivanta Denona se k uchování představy o 18. století přímo nabízí. *Point de lendemain* se stalo předlohou k románu *La Lenteur (Pomalost)*,¹² prvnímu románu, který Milan Kundera snad symbolicky napsal přímo francouzsky a v němž vzdal hold tomuto výjimečnému momentu francouzské kultury. Několika románovým zpracováním se dostalo i samotnému Denonovu životnímu příběhu. Z většiny z nich vysvítá obraz muže plně zakotveného v 18. století, muže, který prošel nejrůznějšími životními momenty s nebyvalou lehkostí a který by zkrátka mohl vzít za své Casanovovo motto: „Vychutnávání smyslových požitků bylo po celý život mou největší starostí, nikdy jsem neměl důležitější.“¹³

Point de lendemain v dnešní optice upozadilo nejen další Denonova literární díla, ale i jeho významný podíl na kulturním životě napoleonské doby, kdy byl ředitelem Louvru a zastával funkci, která v mnohém odpovídala roli dnešního ministra kultury. Znalost půvabného *Point de lendemain* je jistě důležitá, ale „je to málo na jeden z nejzajímavějších životních osudů tak důležitého historického období, málo vzhledem k nebyvalému rozsahu [Denonova] díla, [...] je to málo na muže, který chtěl vytvořit ‚nejkrásnější muzeum světa‘“,¹⁴ zasteskl si Pierre Rosenberg v Úvodu k publikaci *L'œil de Napoléon (Napoleonovo oko)*,¹⁵ katalogu k výstavě věnované Denonovi v pařížském Louvru v roce 2001.

¹¹ FROBENIUS, Nikolaj. *Latours katalog*. Oslo, 1996. Česky vyšlo v překladu Ondřeje Vimra *Latourův katalog, aneb, Komorník markýze de Sade*. Praha: Argo, 2008.

¹² KUNDERA, Milan. *La Lenteur*. Paris: Gallimard, 1995.

¹³ „Cultiver les plaisirs de mes sens fut dans toute ma vie ma principale affaire ; je n'en ai jamais eu de plus importante.“ CASANOVA. *Histoire de ma vie*. Volume I. Paris: Éditions Robert Laffont, 1993. str. 6.

¹⁴ „C'est peu pour une vie parmi les plus passionnantes d'une époque qui conta beaucoup, c'est peu pour une œuvre immense et qu'on ne peut négliger, [...] c'est peu pour celui qui voulut construire le plus beau musée de l'univers“ [...].“ ROSENBERG, Pierre. „Les vies de Denon.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1999. str. 19.

¹⁵ *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Katalog ke stejnojmenné výstavě pod uměleckým vedením Marie-Anne Dupuy. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1999.

1.1.2 Denonův příběh jako umělecké dílo

Již Amaury Duval, Denonův současník, který se jen pár let po jeho smrti rozhodl sestavit a vydat Denonem zamýšlené monumentální dílo *Monument des arts du dessin*, v libertinském duchu píše, že Denon byl jedním z těch, „jejichž život je jen řetězením radostí, jakýmsi snem o štěstí.“¹⁶ Radostný a přitažlivý obraz Denona se v literárních adaptacích uchoval po celé další století a značně jej zpopularizoval krátký spis Anatola France *Notice historique sur Vivant Denon (Zmínka o Vivantovi Denonovi)*¹⁷ publikovaný roku 1890. France v něm vytvořil onen z dnešního pohledu spíše schematický obraz Denona, jehož život se spíše než realitě podobá uměleckému dílu, jak sám France uvádí v závěru textu: „Starý baron dobře ví, že jeho život je mistrovským uměleckým dílem.“¹⁸

France líčí Denonův život jako sled náhod, jejichž konkrétní okolnosti se ztrácejí ve světle obrazů konce Denonova století. „Za vlády Ludvíka XVIII. žil v Paříži šťastný muž,“¹⁹ čteme v úvodu statě, jejíž následující pasáže zobrazují Denona jako mladého diplomata francouzského krále, který na slunném italském jihu v opojení uměním a krásou neapolských žen ani nepozoruje, že v jeho vlasti propuká revoluce a dál si nerušeně kreslí pod pomerančovníky. Ve chvíli, kdy se tento šlechtic a někdejší obdivovatel krále Ludvíka XV. dozvídá, že mu byl revolucí zabaven majetek, míří do Paříže, své jmění získává s úsměvnou lehkostí zpět, prochází se po Tuilleriích s Robespierrem a nachází uplatnění jako kreslíř revolucionářských kostýmů. Krátce na to na jakémsi plese podá sklenici limonády²⁰ mladému neznámému generálovi Bonapartovi a najednou je zde expedice do Egypta, císařství a Denon ve stěžejní roli generálního ředitele muzeí, Napoleonova poradce v oblasti umělecké propagandy a ředitele právě vznikajícího muzea Louvre. „Tak byl baron Denon šťastný po více než 70 let. Navzdory katastrofám, které otřásly Francií a Evropou a přiblížily tak konec světa, s finesou vychutnával všech smyslových a duševních požitků,“²¹ pokračuje France.

¹⁶ „[...] dont la vie n'est qu'une suite de jouissances, un rêve de bonheur.“ DUVAL, Amaury. „Notice sur la vie et les ouvrages de M. Le Baron Vivant Denon, membre de l'Institut.“ In DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin (...)*. Op. cit., str. I.

¹⁷ FRANCE, Anatole. *Notice historique sur Vivant Denon*. Paris: P. Rouquette et fils éditeurs, 1890.

¹⁸ „Le vieux baron sait bien que sa vie est une espèce de chef-d'œuvre.“ FRANCE, Anatole. Op. cit., str. VIII.

¹⁹ „Il y avait à Paris, sous le règne de Louis XVIII, un homme heureux.“ FRANCE, Anatole. Op. cit., str. I.

²⁰ Zmínka o sklenici limonády se nicméně objevuje již u Lady Morgan, ve spisu *France in 1816*. London: H. Colburn, 1817; dostupném z elektronické knihovny Hathi Trust: <http://catalog.hathitrust.org/Record/000410968>. str. 157.

²¹ „Ainsi baron Denon fut heureux pendant plus de soixante-dix ans. À travers les catastrophes qui bouleversent la France et l'Europe et précipitèrent la fin du monde, il goûta finement tous les plaisirs des

Nadsázka v líčení událostí a kouzlo příběhu ve Franceově podání zajisté pomohly udržet Denonovu osobnost alespoň částečně v povědomí, řada historiků ale poukazuje na faktické nesrovnalosti týkající se zejména setkání s Robespierrem nebo seznámení Denona s Bonapartem.

Ať už se Denon s Robespierrem setkal či ne, zůstává zde skutečnost, že se krátce po svém návratu z Itálie ve Francii dokázal velmi obratně přizpůsobit revolučnímu dění a několik let nato byl schopen se ujmout důležitých úkonů za Napoleona i krátce po jeho pádu. Výjimečnost funkcí, které Vivant Denon se zdánlivou samozřejmostí vykonával za všech rychle se střídajících politických režimů, může být důvodem pozastavit se nad určitým oportunismem. Jak uvádí Lougnot, Denon sloužil Ludvíku XV., Ludvíku XVI., Robespierrovi, Barrasovi, Napoleonovi, Ludvíku XVIII.,²² vzápětí však Denona ospravedlňuje: „Nechával se vést vírou, která však, zdá se, neměla nic společného s vírou v boha: byla to víra v umění, přesahující stavy lidské mysli.“²³

Z náčrtu Denonova životopisu, o nějž se pokusíme v další kapitole, vyplývá, že hluboký zájem o umění spojuje všechny různorodé zprávy o jeho životě, sběratelství starožitností a shromažďování uměleckých děl jej lákalo již od mládí. Pokud mu tedy bylo za Napoleona umožněno, aby byl zodpovědný za akvizice vznikajícího nejmonumentálnějšího muzea své doby, bylo to naplněním jeho dlouhodobých snah. Hravým způsobem na tuto otázku reaguje Philippe Sollers v románu *Cavalier du Louvre*:

*Král se vrátil? Ať žije král. Král je nucen odejít kvůli náhlému návratu Císaře během Sta dnů? Sbohem králi, ať žije Císař! Císař je definitivně poražen a král se vrací? Ať tedy žije král! Hlavní je Muzeum.*²⁴

1.1.3 Dobrodruh versus Napoleonův vysoký úředník

Denon nikdy nenapsal vlastní paměti, jak bychom u velikána konce 18. století mohli očekávat, a tak barvitost poznatků o jeho životě svádí k tomu, aby se kolem něj vytvořila řada legend. Momenty jako jeho setkání s Ludvíkem XV., portrétování Voltaira, procházka s Robespierrem či sklenice limonády pro Napoleona existují v mnoha verzích. Martine

sens et de l'esprit.“ FRANCE, Anatole. Op. cit., str. X.

²² Viz LOUGNOT, Claude. *Vivant Denon, un roman*. Précy-sous-Thil: Éditions de l'Armançon, 1995. str. 10.

²³ „Et ce parce qu'il était porté par une foi, qui n'avait rien de religieux, en apparence, tout du moins : la croyance en l'art, qui transcende la situation de l'homme.“ LOUGNOT, Claude. Op. cit., str. 10.

²⁴ „Le roi est revenu? Vive le roi. Le roi est obligé de repartir a cause du retour inopiné de l'Empereur pendant les Cent-Jours? Adieu le roi, vive l'Empereur. L'Empereur est battu définitivement, et le roi revient? Vive le roi, de nouveau. Le Musée d'abord.“ SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 278.

Reid připisuje ve studii *Vies et légendes de Dominique-Vivant Denon* (*Život a legendy o Dominiku Vivantovi Denonovi*)²⁵ rozšíření těchto a jiných mýtů, vztahujících se především k Denonovu mládí, období 3. republiky (což je mimo jiné i doba vzniku textu Anatola France), která se zvláště po roce 1870 snažila oslabit napoleonský mýtus. Zřejmě tehdy tedy převážilo vnímání Denona jakožto postavy duchem náležející do období před revolucí.

Zprávám o Denonově životě odpovídá většina charakteristik, které s sebou nese definice dobrodruha 18. století – Denon byl cestovatel, obchodník s uměním, návštěvník výrazných mondénních salónů, diplomat. Ale stejně tak byl v druhé polovině svého života i autoritativním a rozhodným úředníkem ve značné míře odpovědným za Napoleonovu propagandu. Zdá se, že tyto dvě představy jsou špatně slučitelné, jednotlivá období a jednotliví autoři si proto vystavěli Denonův portrét pokaždé v jiném světle, jednou upřednostňující variantu první, jindy druhou. Stejně i Pierre Lelièvre v publikaci *Vivant Denon, Directeur des Beaux-Arts de Napoléon* (*Vivant Denon, Napoleonův ředitel umění*)²⁶ naznačuje, že není lehké Denona jednoduše zařadit, a nastiňuje charakteristiky obou zmíněných poloh, pod kterými lze Denonovu osobnost chápat:

*Dvořan, spisovatel spíše z rozmaru, občasný dramatik, zvědavý a pozorný cestovatel s kariérou diplomata, jemuž byly svěřeny spíše druhořadé úkoly, informovaný obchodník se starožitnostmi, ve skutečnosti však spíše amatér a člověk s dobrým vkusem [...], později obratný a pracovitý úředník.*²⁷

Lelièvre se však již pokusil o harmonizaci obou aspektů Denonovy osobnosti a poukázal na to, že Denon i jako vlivný byrokrat zůstal věrný tradici předchozího století, jehož myšlenkové principy jej velmi výrazně formovaly: „Mužem osmnáctého století Denon zůstal za Císařství stejně jako za Revoluce [...], [zůstal] mondénním elegantem s vytříbeným vkusem a širokým rozhledem“.²⁸

K určitému posunu ve vnímání Denona došlo zejména v devadesátých letech dvacátého století, kdy vyšla řada biografických publikací, které se, podobně jako Pierre Lelièvre o

²⁵ Viz REID, Martine. „Vies et légendes de Dominique-Vivant Denon.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Paris: La Documentation française, 2001.

²⁶ LELIÈVRE, Pierre. *Vivant Denon. Directeur des Beaux-Arts de Napoléon*. Paris: Librairie Floury, 1942.

²⁷ „Courtisan, écrivain par coquetterie, auteur dramatique par occasion, voyageur curieux et attentif, diplomate de carrière confiné dans des emplois de second ordre, antiquaire informé, mais plutôt amateur et homme de goût, [...] puis administrateur adroit et laborieux.“ LELIÈVRE, Pierre. Op. Cit., str. 14.

²⁸ „Homme du XVIIIe siècle, et qui le reste sous l'Empire comme sous la Révolution [...], c'est un honnête homme par sa culture et ses curiosités et un homme du monde.“ Tamtéž, str. 15.

padesát let dříve, soustředily na působení Denona za Napoleona a uvedly jej přitom do souladu s oblíbenou, libertinskou verzí příběhu o jeho životě.

1.1.4 Zájem o Denona v devadesátých letech dvacátého století

Stěžejním rokem pro recepci tvorby Vivanta Denona byl rok 1995. V nakladatelství Gallimard bylo znovu vydáno *Point de lendemain* opatřené doslovem Michela Delona, Milan Kundera publikoval *La Lenteur*, Claude Loughnot věnoval Denonovi studii *Vivant Denon, un roman (Vivant Denon, román)* a Philippe Sollers již zmíněný, volně pojatý životopis *Cavalier du Louvre*.

V románu *Cavalier du Louvre* se Sollers do jisté míry vymezil vůči obrazu Denona, jak byl prezentován textem Anatola France:

Je s podivem, že se stále se ještě setkáváme s pověstí, která Denona ukazuje jako diletanta, „epikurejského dandyho“, skeptika podřimujícího ve své obezřetné existenci. To je verze Anatola France, kterému patří zásluha, že Denonovi věnoval pozornost v době, kdy se ostatní rozhodli na něj zapomenout. Je to ale výklad až příliš náležející období třetí republiky.²⁹

Sollers ve svém tónu navázal na Franceovu ironii a nadsázku a zachoval i dojem magičnosti, obestírající Denonův bizarní životní příběh: „Denon je námět na román,³⁰“ píše v úvodu. Zároveň se ale důkladně informoval o skutečných Denonových aktivitách a jeho konkrétních ambicích: o cílevědomém sběratelském úsilí člověka, kterého myšlenka na vytvoření jakési encyklopedické sumy toho, co bylo od dávných dob ve výtvarné oblasti vytvořeno, ovládala již od prvních cest uskutečněných v mládí. Sollers také dobře zmapoval Denonovy aktivity v období, kdy byl generálním ředitelem muzeí.

I Loughnotův text *Vivant Denon, un roman* vyzdvihl Denonovy zásluhy v oblasti formování vkusu napoleonské doby a podrobně rozebral vliv materiálů, které Denon dovezl z Egypta, na dobovou estetiku, aniž by přitom zapomněl poukázat na šarm novely *Point de lendemain*. Vydavatelé publikace uvádějí:

²⁹ „Dire que court encore sur Denon, la légende d'un dilettante, d'un dandy „épicurien“, d'un sceptique à demi assoupi dans une existence prudente ! C'est la version d'Anatole France qui, cela dit, a le mérite d'en parler quand tout le monde a choisi de l'oublier ; une version quand même très Troisième République.“ SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 272.

³⁰ „Denon est un tissu de roman.“ SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 15.

Až příliš jsme zapomněli, že to byl muž, jenž v Louvru shromáždil sbírku mistrovských děl nemající obdoby a zároveň podnítl vznik stylu, který se ujal po egyptském tažení. Život Vivanta Denona byl hotový román, bylo zapotřebí mu konečně věnovat knihu.³¹

Dalším vsutku stěžejním momentem, který v mnohém ovlivnil recepci Vivanta Denona v průběhu devadesátých let, byl počín Fausty Garavini, a sice vydání Denonovy korespondence adresované Isabelle Teotochi Albrizzi. Dopisy, které byly do té doby uloženy v městské knihovně severoitalského města Forlì, vyšly roku 1999 pod názvem *Lettres à Bettine (Dopisy Isabelle)*³² a v několika oblastech nahradily absenci Denonových pamětí. Publiku se odkryla řada podrobností o Denonových aktivitách a práci, největším přínosem bylo ale odhalení citové stránky Denonovy osobnosti – o jeho soukromí se nevědělo o mnoho více než to, co řekl u výsledku před benátskou inkvizicí a co jen potvrzovalo Denonovo zařazení k odkazu libertinství: „Ne, nikdy jsem se neoženil a žil jsem spokojen se svou svobodou.“³³

Vydání korespondence značně přispělo ke změně v mnohém schematického pohledu na Denona. V Benátkách po boku Isabelly Teotochi strávil mimořádně šťastné období a jeho nucený návrat do Francie provázela vlna zoufalství nad její ztrátou. Dopisy jsou prostoupeny smutkem ještě několik let po odjezdu a vzpomínka na Benátky a Isabellu se i v dopisech z konce Denonova života jeví jako nanejvýš bolestná. „Před objevením dopisů Isabelle se zdálo, že v Denonově životě neexistuje žádná překážka. Zdálo se, že tento muž měl dar vyváznout ze všech pohrom a využít jakékoli situace,“³⁴ uvádí v předmluvě Garavini.

V průběhu devadesátých let byly znovu vydány i Denonovy cestopisy, na které se po dlouhou dobu téměř zapomnělo. V řadě Le Promeneur nakladatelství Gallimard vyšlo roku 1993 *Voyage en Sicile*, roku 1998 *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* a téhož roku i

³¹ „C'est, on l'a trop oublié, l'homme qui fut l'instigateur du style ‚Retour d'Egypte‘ mais aussi celui qui réunit pour le Louvre une collection sans pareil de chefs-d'œuvres. La vie de Vivant Denon fut un roman, elle valait bien la peine qu'on lui consacre enfin un livre.“ Dostupné z: <http://www.editions-armancon.fr/catalogue/biographie.htm>

³² DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Arles: Actes Sud, 1999.

³³ „Non, je ne me suis jamais marié et je vis content de ma liberté.“ Citováno podle SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 21.

³⁴ „En fait, avant la découverte des Lettres à Bettine, la vie de Denon ne semblait présenter aucune asperité : cet homme paraît avoir eu le don de sortir indemne de toutes les tempêtes et de tirer parti de toutes les situations.“ GARAVINI, Fausta. Préface. In DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Arles: Actes Sud, 1999. str. 13.

kratinký, dvacetistránkový fragment původně snad rozsáhlejšího textu pod titulem *Pages d'un journal de voyage en Italie (Stránky z cestopisu po Itálii)*.³⁵

Ke zmíněným beletristickým a literárněvědným pracem se na konci tisíciletí přidal další výrazný počín – muzeum Louvre uspořádalo mezi říjnem roku 1999 a lednem roku 2000 ve spolupráci se sdružením francouzských muzeí³⁶ velkou výstavu *Vivant Denon, L'œil de Napoléon (Vivant Denon, Napoleonovo oko)*, ke které vyšel již citovaný, rozsáhlý katalog pod vedením Marie-Anne Dupuy. Jak už název napovídá, výstava se soustředila na Denonovo působení za Napoleona, na jeho zásluhy z doby, kdy byl uměleckým ředitelem vznikajícího muzea, nadmíru schopným vyjednavatelem v otázkách získávání uměleckých děl během vojenských tažení a pečlivým kurátorem, jehož uspořádání Louvru se stalo inspirací pro mnohá další muzea vznikající v průběhu devatenáctého století.

Pojetí výstavy také přispělo k potlačení rozporu, který dlouho vládl kolem Denonovy osobnosti, totiž již zmiňovaného sváru mezi dobrodruhem a autorem známé libertinské novely a úředníkem z doby císařství. Výstava totiž poukázala na to, jak silně byly Denonovy kroky ve funkci prvního ředitele Louvru a teoretika umění ovlivněny myšlenkovými principy osmnáctého století; století, které Denona formovalo a jehož filozofickým základům zůstal po celý život věrný. Dokládá to jeho vlastní umělecká činnost, encyklopedické pojetí díla *Monument des arts du dessin* i kurátorská koncepce vznikajícího Louvru.

*Denon byl zcela jistě „okem císaře“, jak jej nazval Goethe. Byl především okem takovým, jaké mohlo vytvořit 18. století. Okem nebývale pozorného a zvědavého milovníka a znalce umění a stejně tak i okem neobyčejně vzdělaným, jak ukázal čas a zkušenosti (z nichž stěžejní byla zkušenost raných pobytů v Itálii).*³⁷

³⁵ DENON, Dominique Vivant. *Pages d'un journal de voyage en Italie*. Paris: Gallimard, Éditions du Promeneur, 1998.

³⁶ Instituce RMN – Réunion des musées nationaux

³⁷ „Denon fut assurément ‚l'œil de l'Empereur‘ selon l'expression de Goethe, il fut d'abord un œil, tel que le XVIIIe siècle a pu en produire, un œil remarquablement attentif et curieux d'amateur d'art, de connaisseur comme on dit volontiers alors, et, avec le temps et l'expérience (dont centrale, celle des premiers séjours en Italie), un œil prodigieusement instruit.“ REID, Martine. „Vies et légendes de Dominique-Vivant Denon.“ Op. cit., str. 17.

1.2 K DENONOVĚ BIOGRAFII

1.2.1 První diplomatické zkušenosti

„Mám-li Vám říci něco o sobě, budu hovořit výhradně o malířství,“³⁸ napsal Denon Isabelle Teotochi v jednom z prvních dopisů ještě v Benátkách. Když se pokoušíme ozřejmit důležité momenty v Denonově životě, je stále patrnější, nakolik jeho posedlost obklopovat se krásnými předměty po celý život předurčovala jeho aktivity.

Denon pocházel z drobné burgundské šlechty, již v útlém věku se však dostal do Paříže, kde se věnoval kresbě a navštěvoval malířské ateliéry. Velmi brzy se také ocitl u dvora a v bezprostřední blízkosti krále Ludvíka XV. Autoři Denonových životopisů líčí každý po svém anekdotu o tom, jak se mladý Denon s králem poprvé osobně setkal. Údajně si vybral strategické místo v královské galerii, kterou Ludvík XV. pravidelně procházel. Po té, co se jejich pohledy několikrát setkaly, se král zastavil a zeptal se na důvod jeho pravidelných návštěv. Denon snad měl odpovědět, že se rozhodl vytvořit králův portrét a dochází pozorovat jeho ušlechtilé rysy.³⁹ O nepravděpodobnosti anekdoty vypovídá už to, že ji někteří autoři umísťují do královského paláce ve Versailles, zatímco jiní na přechodné královské sídlo v zámku Fontainebleau. Jisté je, že se Denon s králem setkal a velmi záhy, v jedenadvaceti letech, byl jmenován královým dvořanem (*gentilhomme ordinaire du roi*) a vzápětí i správcem sbírky medailí a polodrahokamů, kterou králi odkázala Madame de Pompadour.

1.2.2 Oběd ve Ferney

Po krátké cestě do Petrohradu, kam byl poslán, aby na cestě doprovázel nově zvoleného francouzského velvyslance, Denon podnikl diplomatickou misi po Švýcarsku. Právě z této cesty pochází ona bizarní příhoda týkající se jeho setkání s Voltairem ve Ferney. Když Amaury Duval připravoval roku 1829 k vydání dílo *Monument des arts du dessin*, získal od Denonových synovců povolení v příloze otisknout korespondenci mezi Voltairem a

³⁸ „Si vous voulez que je vous parle de moi, je ne vous parlerai que peinture.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 58.

³⁹ Příhodu líčí například Anatole FRANCE (op. cit., str. III/IV), Pièrre LELIÈVRE (op. cit., str. 16), Amaury DUVAL (op. cit., str. 3), Philippe SOLLERS se při jejím líčení odvolává na *Revue encyclopédique* (op. cit., str. 37). DUVAL ji umísťuje do Fontainebleau, SOLLERS a LELIÈVRE do Versailles.

Denonem z doby Denonova švýcarského pobytu. Denonovi bylo v té době pouhých dvacet osm let, Voltairovi přes osmdesát.

Hořím touhou vyjádřit vám projev úcty. Můžete být zrovna nemocen, a toho se také bojím. [...] Jsem však královým dvořanem a těm se, což vy víte lépe než kdokoli jiný, dveře nezavírají. Dožaduji se proto práva, abyste je přede mnou otevřel dokořán.⁴⁰

Těmito slovy Denon naléhal, aby jej Voltaire přijal, a k setkání skutečně došlo – Denon během něj Voltaira vícekrát portrétoval. Jedna z rytin, později nazvaná *Le Déjeuner de Ferney* (*Oběd ve Ferney*), vzbudila pozdvižení. Voltaire, který je na ní ve svém věku vyobrazen v noční košili a s každým ramenem jinak velkým, se v dopisech adresovaných Denonovi ohradil a žádal, aby si Denon nechal rytinu jen pro sebe, což Denon zřejmě nedodržel:

Mohu-li, pane, k díkům, které vám dlužím, připojit i určitou stížnost, snažně Vás prosím, abyste onu rytinu nezveřejňoval. Nevím, proč jste mne zobrazil jako zmrzačenou opici se skloněnou hlavou a jedním ramenem čtyřikrát výše než druhým.⁴¹

O chladných vztazích Denona se slavným filosofem toho bylo napsáno více. Epizoda je po krátké nevydařené misi do Petrohradu již druhým důkazem toho, že Denon, který se dnes těší pověsti výjimečně nadaného a elegantního vyjednavatele, jemuž se zejména v otázkách akvizic pro Napoleonovo muzeum podařilo nemožné, v počátcích kariéry citem pro diplomacii zrovna neoplýval. První zkušenosti z Itálie tento fakt mohou jen potvrdit.

1.2.3 Denon a Itálie

„Daleko rychleji bychom mohli sestavit seznam těch, kteří se tam z nějakého důvodu neocitli, než seznam [...] těch, kteří tam byli,“⁴² píše Philippe Bertier v katalogu k výstavě *Souvenirs d'Italie (Vzpomínky na Itálii)*⁴³, která se konala roku 2009 v pařížském muzeu romantismu (Musée de la vie romantique), a připomněla odraz fenoménu kulturních cest

⁴⁰ „J'ai un désir infini de vous rendre mon hommage. Vous pouvez être malade, et c'est ce que je crains. [...] Je suis gentilhomme ordinaire du roi, et vous savez mieux que personne qu'on ne nous refuse jamais la porte. Je réclame donc tout privilège pour faire ouvrir les battants.“ Citováno podle DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin* (...). Op. cit., str. 16.

⁴¹ „Si je pouvais, Monsieur, mêler des plaintes aux remerciements que je vous dois, je vous supplierais très instamment de ne point laisser courir cette estampe dans le public. Je ne sais pourquoi vous m'avez dessiné en singe estropié, avec une tête penchée et une épaule quatre fois plus haute que l'autre.“ Tamtéž, str. 17.

⁴² „On aurait beaucoup plus vite dressé la liste de ceux qui, pour une raison quelconque, n'y ont pas mis les pieds que la liste [...] de ceux qui y sont passés.“ BERTHIER, Philippe. „Italie ! Italie !“ In *Souvenirs d'Italie*. Paris: Paris Musées, 2009. str. 28.

⁴³ *Souvenirs d'Italie*. Paris: Paris Musées, 2009.

do Itálie na francouzskou kulturu. Dlouhodobé pobyty v Itálii, označované termínem Grand Tour, byly v životě evropských vzdělců po staletí rozhodujícím okamžikem, v životě umělců zvlášť. Denon nemohl být výjimkou.

1.2.3.1 Neapol a Sicílie

Roku 1778 byl jmenován sekretářem velvyslanectví v Neapoli, brzy se stal chargé d'affaire. Konkrétní náplň jeho funkce zůstává nejasná, zřejmě se zde však mohl poprvé cíleně věnovat své umělecké vášni, kterou mohla Itálie jen umocnit. Kreslil, ryl, cestoval do Pompejí a Herkulanea a především začal sbírat a nakupovat umělecké předměty.

Neapol mi nenabízela tolik podkladů pro kresbu a malbu, veškeré mé výzkumy se tedy zaměřily na starožitnosti. [...] Do Francie jsem se vrátil s tolika vázami, že jsem nevěděl kam s nimi. Když jsem se měl vrátit do Itálie, kvůli Itálii jako takové, sbírku váz jsem prodal králi. Od té doby jsem veškerá svá úsilí a prostředky věnoval získávání uměleckých předmětů.⁴⁴

Denonova slova nastiňují, do jaké míry sběratelské vášni v době svého působení na neapolské ambasádě podlehl. Jeho současník Amaury Duval uvádí, že v době, kdy byl tehdejší velvyslanec odvolán zpět do Paříže, a kdy Denon zůstal na ambasádě sám, se její palác proměnil v jakési překypující skladiště nejrůznějších předmětů. „V paláci hromadil řecké vázy, medaile, kameje, malby všeho druhu [...].“⁴⁵ Jen ona sbírka váz, kterou Denon po svém návratu do Francie prodal králi, čítala přes pět set kusů artefaktů.

V polovině osmdesátých let byl Denon odvolán zpět do Paříže a na základě předložení rytiny vytvořené podle obrazu *Klanění pastýřů* neapolského malíře Luca Giordany byl přijat na Královskou malířskou a sochařskou akademii (Académie royale de peinture et sculpture). Samotné Denonovo výtvarné dílo – velké množství rytin a kreseb – však nikdy zvlášť nevyniklo. Na kresbách charakteristickým způsobem mísil uhel a tuš, jejich celkové pojetí ale nebylo nikterak novátorské. Vyzkoušel řadu žánrů, za nejzdařilejší se považují jeho portréty. Jeho vlastní výtvarná tvorba opět podtrhuje určitou sounáležitost se vkusem 18. století, i Denonova díla z počátku století 19. jsou totiž svým způsobem věrná starší tradici.

⁴⁴ „Naples ne me fournissait pas assez de matériaux en dessins et peintures, toutes mes recherches se portèrent sur l'antiquité. [...] Je revins en France si chargé de poteries, que je ne savais où les placer. Au moment de retourner en Italie, pour l'Italie toute seule, je vendis au roi ma collection de vases. Dès lors, je consacrai tous mes soins et le fruit de mes économies à faire des acquisitions d'objets d'art.“ DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin* (...). Op. cit., str. 22.

⁴⁵ „Il entasse dans le palais vases grecs, médailles, camées, peintures de toute espèce [...].“ DUVAL, Amaury. Op. cit., str. 4.

1.2.3.2 Benátky, dobré Benátky, jež tolik miluji⁴⁶

O čase prožitém v Benátkách nejlépe vypovídá korespondence adresovaná Isabelle Teotochi Albrizzi. Poznali se krátce po Denonově příjezdu na lagunu roku 1788. Jak jsme uvedli výše, Denon měl v plánu se do Itálie vrátit, ne už jako diplomat, ale, jak sám napsal, „kvůli Itálii jako takové“.⁴⁷

*V tuto chvíli, ve svých jedenačtyřiceti letech, má Denon chuť nedělat nic pořádného. Nebo téměř nic. Vést filosofický život. [...] spát, občas jíst, kreslit, rýt, zlepšovat se, vdechovat jak jen možno ten čas, který zde našel své místo – to město, to moře, slunce, rána, večery. Benátky nesměřují nikam.*⁴⁸

Touto pasáží vyzdvihl onen výjimečný moment v Denonově životě Sollers. Korespondence, která Denonovy aktivity v Benátkách dobře dokumentuje, v hlavních obrysech odpovídá Sollersově představě. Denon nebyl zatížen prací diplomata, odjel, aby pracoval sám na sobě jako člen malířské a sochařské akademie. Benátské dopisy jsou plné obrátů jako „pracoval jsem, jak jen mi to den umožnil, až do noci“,⁴⁹ „pouze a jen pracuji“,⁵⁰ „pracoval jsem až do 21 hodin a vytvořil obrovské dílo“⁵¹ nebo „je až neuvěřitelné, co vše člověk může udělat, když se nerozptyluje.“⁵² Nelze tedy plně přijmout tvrzení, že Denon přijel do Benátek jen za zahálkou, dny trávil kopírováním v galeriích, snahou vylepšit svou kresbu, večery pak ve společnosti, nejčastěji v Isabellině salónu.

Salón Isabelly Teotochi, považované za jednu z nejvzdělanějších žen své doby, měl v kulturním životě tehdejších Benátkách důležitou roli. Jen namátkou můžeme uvést jména těch, kteří jej navštěvovali. Byli mezi nimi literáti jako Ugo Foscolo či Ippolito Pindemonte, sochař Canova, během cest po Itálii se v něm později ocitli i Chateaubriand, Madame de Staël, Goethe či Byron. Mezi Denonem a Isabellou se vytvořilo silné pouto, jejich vztah trval po celou dobu Denonova pobytu na laguně a udržel se až do konce života ve formě korespondence, jejíž frekvence nám z dnešního pohledu může připadat až

⁴⁶ „Venise, cette bonne Venise que j'aime tant.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 55.

⁴⁷ DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin (...)*. Op. cit., str. 22.

⁴⁸ „Au fond, ce dont il a envie, là, tout de suite, à quarante et un an, c'est de ne rien faire. Ou presque. Me ner sa vie philosophiquement. [...] dormir, manger peu, dessiner, graver, se perfectionner, respirer autant que possible le Temps qui a trouvé l'espace qu'il faut : cette ville-là, cette mer-là, ce soleil-là, ces matins-là, ces soirs-là. Venise ne va nulle part.“ SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 169.

⁴⁹ „J'ai travaillé autant que le jour me l'a permis, jusqu'à la nuit.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 121.

⁵⁰ „[...] je ne fais autre chose que travailler [...]“ Tamtéž, str. 65.

⁵¹ „J'ai travaillé jusqu'à 21 heures et j'ai fait un ouvrage énorme.“ Tamtéž, str. 98.

⁵² „C'est énorme ce que l'on fait quand on n'est pas distrait.“ Tamtéž, str. 130.

dojemná – vystihuje kontakt mezi dvěma lidmi, kteří se desítky let nesetkali, stěžují si, že by se již snad ani nepoznali, ale stále si adresují důvěrná psaní často i několikrát týdně.

*Všimla by sis, že se na mne změnila pouze tvář. Neztratil jsem nic ze své veselosti, nic nezískal na rozumu. Nemám ani víc chyb, ani víc nároků, ale stále touž citlivost a něhu pro mou Bettine,*⁵³

napsal Denon roku 1805, po návratu z Egypta již jako generální ředitel muzeí. Nejsilnější dopisy pocházejí bezpochyby z doby, kdy byl Denon obviněn ze špionáže a donucen Benátky náhle opustit, což ani v nejmenším neplánoval. Vláda Serenissimy byla tehdy znepokojena propukající revolucí ve Francii a obávala se šíření revolučních myšlenek na svém území, většina Francouzů proto začala být pronásledována a vyslýchána. Okolnosti Denonova odsouzení nejsou zcela jasné, zdá se ale, že k němu přispěli i někteří jeho krajané, kteří přijeli do Benátek a žárlili na jeho výjimečnou společenskou situaci.⁵⁴ Denon se cítil jako oběť podivného spiknutí a nějakou dobu se ještě zdržel v okolních městech doufaje, že se situace vysvětlí a že mu bude umožněno se vrátit, což se nestalo. „Nejhorší z mých dnů“⁵⁵ stojí v hlavičce dopisu na místo data v den, kdy Denon Benátky definitivně opustil. Benátky zůstaly v jeho paměti zapsány jako obraz šťastného života, vzpomínky na pobyt na laguně se v korespondenci objevují až do smrti: „Sladká léta, která jsem strávil v Benátkách, stojí zcela stranou, je to limbus mého života,“⁵⁶ vzpomínal Denon.

Zdá se, že každý spisovatel či umělec, který putoval po Itálii a literárně ztvárnil svou cestu, si našel „své“ město. Stendhal přilnul natolik k milánskému charakteru, že se již napořád považoval za Milánana a označení „Milanese“ nese i jeho hrob. Goethe si vytvořil nebývale silné pouto k Římu ještě dlouho před tím, než jej poznal. Skutečné setkání s Římem tento dojem pak jen posílilo. Stejně bychom mohli Denona označit za Benáťčana – ačkoli na laguně strávil pouhých pět let, Benátky v něm zůstaly navždy přítomny. „Nejlepší chvíle zažívám, když večer s Aubourgem mluvíme o Benátkách,“⁵⁷ stojí v dopise Isabelle z Paříže roku 1794.

⁵³ „Tu ne trouverais que mon visage de changé, je n'ai rien perdu du côté de la gaieté, rien gagné du côté de la raison, je n'ai pas plus de maux, pas plus de besoins, autant de susceptibilité et autant de tendresse pour ma Bettine.“ Tamtéž, str. 517.

⁵⁴ Viz GARAVINI, Fausta. Op. cit., str. 15/16.

⁵⁵ „Du plus horrible de mes jours.“ Tamtéž, str. 146.

⁵⁶ „Les douces années que j'ai passées à Venise, [sont] tout à fait à part, ce sont les limbes de ma vie [...]“. Citováno podle VAN DE SANDT, Udolpho. „Spicilege vénitien.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Op. cit., str. 256.

⁵⁷ „Mon meilleur temps est celui où recueilli le soir avec Aubourg, nous parlons de Venise.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 290.

1.2.4 Revoluce

Roku 1793 se Denon vrátil do Paříže a texty o jeho následujícím životě jsou plné anekdot, které návrat doprovázely. Procházka s Robespierrem zůstává záhadou. Historik Ibrahim Amin Ghali se pozastavuje nad tím, že by mohl Denon v této době do Tuilerií vůbec dostat, natož aby tam na Robespierra narazil osobně. Zůstaneme proto u konkrétních informací, které jsou v tomto případě zarážející samy o sobě – nevšední je už pouhý fakt, že šlechtic, který byl roku 1794 na seznamu emigrantů, ještě téhož roku získal hladce zpět svůj majetek a zhostil se úkolu vyhotovení rytin revolucionářských kostýmů na zakázku revolučního Výboru pro veřejné blaho. V těchto krocích zřejmě Denonovi výrazně pomohl malíř David.⁵⁸ V Benátkách se Denon k probíhající revoluci nevyjadřoval, dopisy napsané krátce po návratu do Paříže jsou však najednou prodchnuty vlasteneckým nadšením: „Povolal mne Výbor pro veřejné blaho. Můj talent nebude již nikdy lépe doceněn. Nikdy jsem tolik netoužil po tom, abych odvedl svou práci dobře.“⁵⁹ Stejně tak je ale z dopisů patrné, že Denonovo republikánské nadšení bylo opět podmíněno především kulturní politikou republiky a důrazem kladeným v této době na rozvoj v umělecké oblasti:

Má přítelkyně, Výbor pro veřejné blaho pečuje o umění jako v dobách naprostého míru. Zrovna byly navrženy soutěže na stavby památníků, ve kterých se utká architektura se sochařstvím a malířstvím. I poezie a hudba budou mít svá ocenění. Je však nutné, aby všichni tento pokrok oznámil Evropě naše obrození. Z bronzu a mramoru vytvoříme kolosální postavy znázorňující lid, Republiku.⁶⁰

V Paříži Denon usilovně pokračoval ve vlastní výtvarné činnosti, věnoval se obchodu s uměním, kopíroval obrazy v muzeu a své rytiny vystavoval v salónu v letech 1795 a 1796.

1.2.5 Egypt

Příběh o setkání Denona a Bonaparta má opět více verzí, do jejichž podrobností nebudeme zacházet. Ponecháme-li stranou pověstnou skleničku limonády, ve většině životopisů stojí, že Denona Bonapartovi představila budoucí císařovna Josephine, která se rovněž

⁵⁸ Viz DUVAL, Amaury. Op. cit., str. 6.

⁵⁹ „Le Comité de salut public m'a mis en réquisition. Jamais mon talent ne recevra un prix plus flatteur. Jamais je n'ai eu un si grand désir de bien faire.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 307.

⁶⁰ „Mon amie, le Comité de salut public s'occupe des arts comme si nous étions en plaine paix, il vient de proposer des concours pour la construction de monuments où concourront l'architecture, la sculpture et la peinture. La poésie et la musique auront aussi leurs couronnes et leurs récompenses, mais il faut que tout cela ait une élévation qui annonce à l'Europe notre régénération. Le bronze et le marbre vont s'animer, on va fonder des figures colossales du peuple, de la République.“ Tamtéž, str. 309.

přimluvila za to, aby se Denon zúčastnil egyptské expedice.⁶¹ Přesná destinace výpravy zůstávala ve skutečnosti dlouho oficiálně utajena, Egypt byl ale ve vzduchu. 21. dubna 1798 Denon napsal Isabelle:

Zřejmě tě, drahá přítelkyně, překvapí, že odjíždím, ani nevím kam. Díky vztahům s generálem Bonapartem jsem byl povolán, abych se zúčastnil jeho expedice. [...] V Egyptě Tě ještě nikdo nemiloval, na pyramidy proto možná napíše Tvé jméno.⁶²

Expedice sehrála v Denonově životě zásadní roli, znamenala určitý zlom mezi jeho dosavadními a stávajícími aktivitami. V doprovodu Napoleonovy armády, v divizi generála Desaix, se naskytla Denonovi příležitost, aby jako jeden z prvních Evropanů procestoval i bájná místa v oblasti Horního Egypta. Denon tak se zaujetím zkoumal a kreslil Luxor či Karnak, povinnost mu ale velela dokumentovat i činnost armády a kreslit místa vítězných bitev.

Dva roky před naloděním do Egypta podepsal Denon petici adresovanou Direktoriu, jejíž signatáři žádali, aby se zastavilo masivní odvážení uměleckých děl z Říma, ke kterému docházelo v souvislosti s prvními Napoleonovými vítězstvími ještě za Republiky. Tento fakt působí úsměvně, přihlédneme-li k jeho pozdějšímu působení. Již v cestovním deníku z Egypta si na mnoha místech pokládá otázku, nakolik by bylo možné ten či onen předmět převézt: „daly by se jednoduše nalodit, ve Francii by se staly válečnými trofejemi, trofejemi více než autentickými, protože jsou pomníky samy o sobě,“⁶³ poznamenal si například o obeliscích v Alexandrii.

Vlna egyptomanie, která po návratu Napoleona zasáhla francouzskou kulturu, a s ní spjatý vznik empírového stylu, jsou v určité míře i Denonovou zásluhou. Obrovský úspěch měla publikace Denonova cestovního deníku. Evropa se o starověkou egyptskou civilizaci začala zajímat zhruba v polovině 18. století, jednalo se ale spíše o nahodile se objevující dekorace v egyptském stylu. Denonův cestopis lze proto chápat jako první důkladnější a systematictější setkání francouzské veřejnosti s konkrétními památkami starověkého Egypta. Jmenováním Denona svým uměleckým poradcem Napoleon šíření egyptské módy

⁶¹ Viz LELIÈVRE, Pierre. Op. cit., str. 23.

⁶² „Tu seras sans doute bien surprise, ma chère amie en apprenant que je pars pour je ne sais où. Mes liaisons avec le général Bonaparte m'ont fait engager dans l'expédition qu'il va faire. [...] Tu n'avais jamais été aimée en Égypte, hé bien, c'est peut-être sur les pyramides que je vais graver ton nom.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 487.

⁶³ „[...] ils pourraient facilement être embarqués, et devenir en France un trophée de la conquête, trophée très caractéristique, parce qu'ils sont à eux seuls un monument [...].“ DENON, Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Paris: Gallimard, Le Promeneur, 1998. str. 64.

jen podtrhnul. Denona egyptská estetika oslnila, ve svém cestopise mnohokrát vyzdvihl jednoduchost a působivost egyptské architektury a její čistotu nejednou kladl nad architekturu starověkého Řecka, doposud považovaného za základ umění. „Takto dobyl Egypt Francii,“ napsal Lougnot, „zaplavil ji svým uměním od památek po styl stolních servisů, nábytku, tapet, figurálního umění a fontán parků a zahrad.“⁶⁴

1.2.6 Ředitel muzeí

Dva roky po návratu z Egypta byl Denon jmenován generálním ředitelem muzeí, krátce na to se z ústředního muzea „Musée central“ stává Napoleonovo muzeum „Musée Napoléon“. Přesný rozsah Denonových funkcí je obtížné určit, pod jeho pravomoc ale kromě Napoleonova muzea spadal i dohled nad činností manufaktur, například významné manufaktury na výrobu porcelánu v Sèvres či manufaktury na výrobu tapisérií - Gobelins. Denon kontroloval práci umělců na státních zakázkách a spoluvytvářel náměty vznikajících děl sloužících převážně zájmům císařství. Jedna dobová karikatura jej zobrazuje jako „malířovu noční mŕu“. Nejvýraznější umělci doby pochopitelně svou činnost podvolovali Denonově kontrole jen neradi, řada legend se traduje o velmi konfliktních vztazích Denona s Jeanem Dominiquem Ingresem; Denonův za revoluce blízký vztah k Davidovi byl údajně v dobách císařství již spíše rezervovaný. Krom malířských děl Denon dohlížel i na stavební práce, byl zodpovědný za organizaci sbírek a především za získávání a převoz uměleckých děl z vítězných tažení, které za Napoleona nabylo monstrózních rozměrů. Již roku 1798, tedy ještě před nástupem Denona do funkce, byly v Paříži slavnostně vystaveny antické sochy uloupené francouzskou armádou v Římě – Pařížané je mohli za doprovodu zpěvu písně *Rome n'est plus dans Rome, elle est toute à Paris* (Řím již není v Římě, celý je v Paříži)⁶⁵ obdivovat na březích Seiny, kde byly vyskládány od Jardins des Plantes až k Champs de Mars.

Amaury Duval roku 1829 uvádí:

[...] jakmile byla nějaká země podrobena a byl dohodnut mír, pan Denon se zhostil získávání vzácných a neobvyklých předmětů, jejichž odevzdání ze strany poraženého

⁶⁴ „Ainsi, l'Égypte avait conquis la France. [...] Elle allait l'envahir, par le biais de son art, outre les monuments, les services de table, le mobilier, le papier peint, l'art pictural, jusqu'aux fontaines des parcs et jardins !“ LOUGNOT, Claude. Op. cit., str. 131.

⁶⁵ „Rome n'est plus dans Rome, elle est toute à Paris.“ MAINARDI, Patricia. „Assuring the Empire of the Future: The 1798 Fête de la Liberté.“ In *Art Journal*, vol. 48, no. 2. Images of Rule: Issues of Interpretation. New York: Summer, 1989. str. 155-163. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/776966>.

*národa bylo vždy jednou z podmínek mírových smluv, které jsme navrhovali. [...] Napoleon měl v úmyslu z Paříže vytvořit ústřední muzeum Evropy,*⁶⁶

O Louvru v době Denonova působení se často hovoří jako o staveništi překypujícím nejrůznějšími aktivitami, architekt Fontaine měl za úkol provést monumentální stavební úpravy a propojit tak palác Louvre s palácem Tuilerií. V palácích se soustředilo obrovské množství umělců pracujících na státních zakázkách, každý druhý rok se pořádal velkolepý salón.

Marie-Anne Dupuy zmiňuje jistou Denonovu „všudypřítomnost“,⁶⁷ Denon se nejen aktivně podílel na všech oblastech uměleckého života, podepsal se na vzniku důležitých staveb, na dostavbě Louvru, stál i za umístěním sloupu na náměstí Vendôme, ale se stejnou pozorností dohlížel i na návrhy čajových servisů a drobných medailí. „Kdy spal? Nevíme,“⁶⁸ píše Sollers. O Denonově pracovním zaujetí v období, kdy byl ředitelem muzeí, svědčí i o poznání menší počet dopisů adresovaných Isabelle. Zdá se, že stále patrný pocit francouzské výlučnosti v oblasti péče o umění pramení právě z této doby. „Francie, která v Itálii tyto vznešené památky získala, by je dokázala uchovávat lépe a lépe je i docenit,“⁶⁹ uvádí Amaury Duval v souvislosti s otázkami restitucí mnohých děl po Napoleonově porážce u Waterloo.

Jedním z posledních výrazných Denonových počínů v čele Louvru bylo uspořádání výstavy školy italských primitivů roku 1814. Denonova otevřenost a chuť zkoumat umění různých dob a kultur se nemohly spokojit s vystavováním umění od Rafaela dále, jak to diktovala dobová tradice. O školách předcházejících Rafaelovi se začínalo v Paříži mluvit, Denon využil zrušení několika klášterů v Itálii, které nařídil Napoleon roku 1811, aby do Paříže dovezl další spoustu děl duecenta a trecenta. Velká výstava, na které se objevily v té době málo známé malby Cimabuovy, Giottovy, Fra Angelica či Fra Filippa Lippi, v Paříži opět vzbudila senzaci.⁷⁰

⁶⁶ „[...] à peine un pays était-il soumis, une paix conclue, que M. Denon se chargeait d'aller recueillir les objets rares et curieux, dont la cession par les vaincus était toujours une des conditions de la paix qu'on leur accordait. [...] Le projet de Napoléon était de faire de Paris le Musée central de l'Europe.“ DUVAL, Amaury. Op. cit., str. 9.

⁶⁷ „[...] son omniprésence avait de quoi susciter l'irritation.“ DUPUY, Marie-Anne. „Vivant Denon ou les paradoxes du directeur des arts.“ In Dominique Vivant Denon. *L'œil de Napoléon*. Op. cit., str. 273.

⁶⁸ „Quand dormait-il ? On ne sait pas.“ SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 270.

⁶⁹ „La France, qui avait conquis en Italie ces augustes débris, aurait su mieux les conserver et les honorer [...]“ DUVAL, Amaury. Op. cit., str. 10.

⁷⁰ Viz PRETI HAMARD, Monica. „L'exposition des 'écoles primitives' au Louvre : La partie historique qui manquait au Musée.“ In Dominique Vivant Denon. *L'œil de Napoléon*. Op. cit., str. 237-253.

Denon, zcela pohlčen svými aktivitami, zůstal ve své funkci i poté, co na trůn nastoupil Ludvík XVIII. a zůstal v ní i po dobu Napoleonova návratu během tzv. sta dnů. Po Napoleonově definitivní porážce u Waterloo spojenci začali vyžadovat restituce cenných uměleckých předmětů. Denon zůstal v roli ředitele muzeí i v této době. Sám čelil požadavkům spojenců, snažil se dojednat kompromisy a ubránit ve „svém“ Louvru, co jen mohl. Bolest, ale i určitá smířlivost a nadhled jsou patrné v dopisu Isabelle z 11. září 1815:

Stavěl jsem a dokončoval ten nejkrásnější monument, který kdy existoval, a teď jsem tady jen proto, abych jej systematicky rozdával a dokázal spojené Evropě, že je tady ještě jeden slušný člověk na svém místě. [...] Vidím, jak se můj život hroutí, aniž bych si přitom sebe přestával vážit. Lidé mne vyhledávají jako bych byl nějaká královna, mou přívětivost si vykládají jako hlubokou filosofii a vše, co jsem kdy spatřil, jako vzdělanost.⁷¹

Po ukončení bolestivých vyjednávání podal Denon Ludvíkovi XVIII. demisi a ještě roku 1815 odstoupil a stáhl se do soukromí.

1.2.7 Denonova soukromá sbírka

Denonův byt na Voltaireově nábřeží přímo naproti Louvru se v posledních letech jeho života stal jedním z magických míst dobové Paříže. Denon v korespondenci uvádí, že tehdy přijímal velké množství návštěv. Zmínky v textech cestovatelů,⁷² kteří navštívili Paříž a v bytě na Voltaireově nábřeží se zastavili, dokládají, že v nich většinou zanechal nevšední dojem. Popisy bytu s nekončícími výčty uměleckých děl a nevšedních předmětů všeho druhu, mohou být chápány jako jakýsi symbolický obraz Denonovy překypující osobnosti. Denon nevytvořil sbírku, která by se soustředila na určité období, a kterou by spojovalo nějaké téma. Zajímal se o vše, co mohlo být spjato s uměním jako takovým.

Denon roku 1794 napsal: „Mým osudem je mít kabinet,“⁷³ jeho soukromá sbírka se dá opravdu nejlépe charakterizovat pojmem kabinet kuriozit. Po jeho smrti byla umělecká díla a jednotlivé artefakty sbírky rozprodány. Soupis Denonových obrazů, které se dražily roku 1829 čítá italské malby a kresby od Giotta a Masaccia, přes Andreu del Sarto,

⁷¹ „J'élevais, j'achevais le plus beau monument qui ait jamais existé, à présent je ne suis là que pour le distribuer méthodiquement et prouver à l'Europe rassemblée qu'il y a encore un honnête homme en place. [...] Je vois démolir ma vie sans perdre de ma considération. On me recherche comme on visite une reine, et l'on prend la douceur de mon caractère pour une profonde philosophie et tout ce que j'ai vu pour l'érudition.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 573.

⁷² Například Lady MORGAN. *France in 1816*. Op. cit.

⁷³ „C'est mon sort d'avoir un cabinet.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 290.

Rafaela a Correggia až po Tiziána, dále vlámskou a německou školu, které jen namátkou zastupují Pieter i Jan Brueghel, Lucas Cranach, Hans Holbein, Rembrandt, Rubens, Teniers a Dürer, až k malbě francouzské od Poussina a Lorraina k Boucherovi, Watteauovi a Davidovi.⁷⁴ Kromě obrazů ale Denonův kabinet tvořilo nepřeborné množství nejbizarnějších předmětů, namátkou jmenujme množství váz, nespecifikovaný africký hudební nástroj, stovky egyptských amuletů, hned několik dětských mumií, balzamovaný plod, egyptskou rakev, čínský porcelán i relikviář a v něm pak ještě podivnější výběr relikvií. V kabinetu ale symbolicky ve vztahu k Denonově politické přizpůsobivosti svorně pobývaly busty Napoleona, Ludvíka XVIII. a litografie Robespierrovy pohřební masky.⁷⁵ Popis Denonova domova spíše než byt Napoleonova ministra připomíná prostředí vlastní umělcům avantgard, zejména díky množství afrických, v Denonově době jen málo docenovaných předmětů. Anatole France se o artefaktech Denonovy soukromé sbírky zmínil slovy:

*Kultivovaný člověk, který je uchovával, měl velmi dobrý vkus, ale málo preferencí. Dokázal se těšit ze všeho, co se jen trochu k potěšení nabízí. Krom řeckých váz a antických mramorů schraňoval čínský porcelán a japonské bronzы. Nikterak neopovrhoval ani uměním barbarským.*⁷⁶

Popisu kabinetu přímo odráží duševní otevřenost jeho majitele, a může tak posloužit jako jakýsi symbolický Denonův portrét. Na závěr jen doplníme slovy lady Morgan: „Domnívám se, že mezi kuriozitami vlastní sbírky měl i [Denon] své místo.“⁷⁷

⁷⁴ Seznam dražených obrazů: PÉRIGNON, A.N. *Description des objets d'art qui composent le cabinet de Feu M. Le Baron Vivant Denon*. Paris: Imprimerie d'Hippolyte Tilliard, 1826. Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque Nationale de France Gallica:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3800041/f5.image.r=denon.langFR>.

⁷⁵ Soupis předmětů vytvořen na základě PÉRIGNON, A.N. Op. cit.; SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 313-315; DUPUY, Marie Anne. „C'est mon sort d'avoir un cabinet.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Op. cit., str. 433-438; Lady MORGAN. Op. cit., str. 42-44.

⁷⁶ „L'honnête homme qui les conservait avait beaucoup de goût et peu de préférences. Il savait jouir de tout ce qui donne quelque jouissance. A côté de ses vases grecs et de ses marbres antiques, il gardait des porcelaines de Chine et des bronzes du Japon. Il ne dédaignait même pas l'art des temps barbares.“ FRANCE, Anatole. Op. cit., str. II.

⁷⁷ „[...] je présume qu'il tient sa place parmi les autres curiosités de sa collection.“ Lady MORGAN. Op. cit., str. 265.

2. DENON – SPISOVATEL

Diplomat, cestovatel, znalec a sběratel umění, rytec a kreslíř, amatérský archeolog, Napoleonův vysoký státní úředník; výčet Denonových aktivit nebere konce. Pojem spisovatel se však mezi nimi objevuje spíše sporadicky. Místo toho se častěji setkáváme se zmínkami o jeho konkrétních literárních počinech – potvrzují se tak slova Martine Reid, která se u Denona straní charakteristice spisovatele jako takového a uvádí, že „jeho život spíše poznamenaly literární *příhody*, vyvolané náhodnými okolnostmi.“⁷⁸ Opět tedy ona nahodilost Denonovi vlastní.

Denonův literární odkaz se v mnohém podobá jeho kabinetu kuriozit. Stejně jako při své sběratelské činnosti se ani v literatuře nedokázal soustředit na jeden žánr, ale zanechal po sobě několik textů stylově i žánrově značně nesourodých – divadelní hru, krátkou novelu, cestopisy a nedokončené ilustrované dějiny umění. Některé z nich proto zcela přirozeně dodnes vzbuzují pochyby o jejich autorství.

2.1 K JEDNOTLIVÝM DÍLŮM

2.1.1 *Point de lendemain* - Mistrovské dílo na třiceti stránkách

První Denonův literární počín, divadelní hra *Julie ou le bon père*⁷⁹ z roku 1769, se jen několikrát hrála v divadle Comédie Française a zapadla již ve své době. Roku 1777 se však v Doratově měsíčníku *Mélanges littéraires, ou Journal des dames*⁸⁰ objevila první verze novely *Point de lendemain*. Jméno autora zůstalo ukryto pod písmeny M.D.G.O.G.R., která se většinou vysvětlují jako zkratka spojení Monsieur Denon, Gentilhomme Ordinaire du Roi (pan Denon, králův dvořan).⁸¹ Novela bývá často připisována i Doratovi, ten však titul Gentilhomme Ordinaire du Roi neměl. Roku 1800 se objevil text *La Nuit Merveilleuse (Úžasná noc)*,⁸² jedná se o pornograficky laděný přepis

⁷⁸ „[...] sa vie paraît plutôt marquée d'accidents littéraires suscités par le hasard et les circonstances.“ REID, Martine. „Denon écrivain.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Op. cit., str. 62.

⁷⁹ DENON, Dominique Vivant. *Julie ou le bon père*. Paris: Chez Delalain, Librairie, rue & à côté de la Comédie Française, 1769. Dostupné z elektronického portálu francouzské národní knihovny Gallica: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1081572>.

⁸⁰ *Mélanges littéraires, ou Journal des Dames, dédié à la Reine*. Měsíčník, který vycházel v letech 1777-1778 pod vedením Clauda-Josepha DORATA. (<http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/>)

⁸¹ Viz REID, Martine. „Denon écrivain.“ Op.cit., str. 62.

⁸² *Point de lendemain*, conte par Vivant Denon, suivi de *La nuit merveilleuse*. Paris: 1777-1867. Dostupné z elektronického portálu francouzské národní knihovny Gallica

Point de lendemain. Text nenese ani jméno autora, ani jméno nakladatele. Reid ale upozorňuje na to, že Dorat byl v té době již po smrti a Denon po návratu z Egypta plně ponořen do práce na egyptském cestopisu.⁸³ Třetí verze *Point de lendemain* vyšla roku 1812 u vydavatele Pierra Didota. Styl textu z roku 1777 je v ní pozměněn, líčení je daleko implicitnější. Právě tato verze, charakteristická hrou náznaků, tlumeností atmosféry a odlehčeným stylem, se stala kanonickou ukázkou libertinské prózy a obecně se v dnešní době považuje za nejzdařilejší.

V Denonově obsáhlé korespondenci není o novele ani zmínky, autorství nelze však prokázat ani u Dorata. Denonův současník Amaury Duval se jen okrajově zmiňuje o tom, že Denon publikoval i jistý krátký román, „jehož svižný a odlehčený styl přesně vystihuje tón doby, ve které byl napsán.“⁸⁴ Název novely se v textu neobjevuje, charakteristika a fakt, že jiný román Denon nenapsal, ale nasvědčují tomu, že se jedná o *Point de lendemain*. K polemice se ve druhé polovině devatenáctého století vyjádřil Albert de La Fizelière, který poukázal na drobné stylistické podobnosti textů *Point de lendemain* a Denonova cestopisu po Egyptě a vyzdvihl pasáže vykazující stejnou lehkost založenou na rytmizaci krátkých vět.⁸⁵ Na konci 18. století se k otázce autorství vyjádřil i Anatole France v již zmiňovaném textu *Notice historique sur Vivant Denon*, který napsal právě u příležitost znovuvydání *Point de lendemain* knihkupcem Rouquettem:

*Trochu pozdě myslím na to, že tato povídka, která je opravdovým klenotem, je možná klenotem indiskrétním, který by měl zůstat zavřený na klíč ve skříňkách našich ctěných knihomilů. [...] Jen bych rád podotknul, že nesdílím nejistotu nového vydavatele, který s jistotou neví, má-li Point de lendemain připsat Denonovi nebo Doratovi. Toto frivolní mistrovské dílo patří Denonovi.*⁸⁶

Polemiky o autorství *Point de lendemain* pokračovaly i ve 20. století, obecně se již ale autorství připisuje Denonovi. Editor zatím posledního vydání *Point de lendemain* Michel Delon otázku považuje za uzavřenou a s jistotou uvádí: „*Point de lendemain* vyšlo více

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5832067j/f12.image>.

⁸³ Viz REID, Martine. „Denon écrivain.“ Op. cit., str. 64/65.

⁸⁴ „[...] dont le style rapide et léger rappelle parfaitement le ton de l'époque où il fut écrit.“ DUVAL, Amaury. Op. cit., str. 13.

⁸⁵ Viz REID, Martine. „Vies et légendes de Dominique-Vivant Denon.“ Op. cit., str. 28.

⁸⁶ „Je songe un peu tard que ce conte, qui est un bijou, est peut-être un bijou indiscret qu'il faut laisser sous la clef fidèle des armoires de nos honnêtes bibliophiles. [...] Je dirai seulement que je ne partage pas les incertitudes du nouvel éditeur qui ne sait trop s'il faut attribuer Point de lendemain à Denon ou à Dorat. Ce léger chef-d'œuvre est de Vivant Denon.“ FRANCE, Anatole. Op. cit., str. XI/XII.

než jednou pod Doratovým jménem. Bylo potřeba, aby vznikla polemika, která by prokázala autorství u Vivanta Denona.⁸⁷

2.1.2 Cestopisy

K Denonově literárnímu odkazu musíme připsat dnes často opomíjené cestopisy, jejichž podrobnější rozbor bude předmětem této části práce.

2.1.2.1 Cesta na Sicílii

Denon měl významný podíl na vzniku populárního díla *Voyage pittoresque ou description des royaumes de Naples et de Sicile* (Malebná cesta aneb popis neapolského a sicilského království).⁸⁸ Jistý abbé de Saint-Non⁸⁹ vyzval ke konci sedmdesátých let 18. století Denona, působícího tehdy na ambasádě v Neapoli, aby se zúčastnil jeho expedice a dohlížel na práci kreslířů podílejících se na tvorbě honosně ilustrovaného průvodce, který měl popsat prozatím málo prozkoumané oblasti italského jihu a Sicílii. Konečná podoba díla, čtyři úctyhodné svazky čítající na čtyřista ilustrací, bývala považována za jednu z nejkrásnějších knih své doby. Text publikace byl určitou kompilací, abbé de Saint-Non čerpal ve značné míře z Denonova deníku, přejal ale i jiné, jak starší, tak i dobové texty. Určité nedorozumění se vznášelo nad okolnostmi, za kterých abbé Denonův text použil. I zde má příběh hned několik verzí. Všechny se shodují v tom, že ačkoli abbé v hojně míře čerpal z Denonova deníku, Denonovo jméno neuvedl. Reid uvádí, že spravedlnosti se Denonovi dostalo až pár let na to, když se sám rozhodl zveřejnit celý svůj text samostatně,⁹⁰ Gordon zase poukazuje na další diplomatickou neobratnost ze strany Denona: „Denon si přivlastnil text, který si u něj abbé objednal a za který mu bylo zapláceno,⁹¹“ píše. Problematika autorských práv nebyla v této době jasně definována, je tedy těžké otázku jednomyslně uzavřít.

⁸⁷ „Point de lendemain a été plus d'une fois publié sous le nom de Dorat et il a fallu une polémique pour que soit établie la paternité de Vivant Denon.“ Delon, Michel. Préface. In *Point de lendemain*. Paris: Gallimard, 1995. str. 22.

⁸⁸ SAINT-NON de, Jean Claude Richard, abbé. *Voyage pittoresque ou Description des Royaumes de Naples et de Sicile*. Paris: Imprimerie de Clousier, 1781-1786. Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque nationale de France: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106179z/f1.image.r=voyage%20pittoresque%20abb%C3%A9%20de%20saint%20non.langFR>. Dále budeme uvádět pouze zkrácený název *Voyage pittoresque*.

⁸⁹ Jean-Claude Richard, abbé de SAINT-NON (1727-1791) - francouzský rytec, kreslíř a znalec umění. Velmi známý je jeho portrét od Fragonarda z roku 1775.

⁹⁰ Viz REID, Martine. „Denon écrivain.“ Op. cit., str. 66.

⁹¹ „Denon s'approprié le texte que l'abbé lui avait commandé et pour lequel il l'avait rémunéré.“ GORDON, Alden. „Un homme de l'Ancien Régime.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Op. cit., str. 40.

2.1.2.2 Cesta po Dolním a Horním Egyptě

Zcela Denonovým dílem však zůstává pozoruhodný cestopis *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Svůj bohatě ilustrovaný cestovní deník Denon stihl vydat sedm let před tím, než vědci z Egyptského institutu dokončili první díl rozsáhlého, vědecky pojatého díla *Description de l'Égypte (Popis Egypta)*.⁹² Denonův cestopis byl proto jedním z prvních děl, která seznámila evropskou veřejnost s kulturou starověké egyptské civilizace. Krom spousty zápisků si Denon z Egypta přivezl na tři sta kreseb: „Dovezl jsem soubor, o který se všichni zajímají. [...] Teď mi zbývá rýt a nechat rýt mé dílo, což bude velký počín,“⁹³ píše po návratu, 3. prosince 1799. Denon považoval vydání cestovního deníku za zásadní krok. Zdá se, že to bylo poprvé a snad i naposledy, co se roztěkaný Denon plně soustředil na jedinou aktivitu. Přípravám publikace cestopisu věnoval veškerá svá úsilí po dobu tří let. Mnohé pasáže z korespondence dokládají okolnosti vydání, stejně tak však vypovídají o pevnosti Denonova vztahu k Isabelle:

*Podívejme, ty máš syna a já se vrátil z Egypta. Oba dva jsme udělali to nejlepší, co jsme mohli, ale nejsme u konce – ty musíš syna vychovat a já publikovat mé dílo. Rozdíl je v tom, že tvé štěstí je již na světě a mé musí ještě být vytvořeno. Více útrap zakouším se zdejšími rytci, než jsem zakusil s Etiopany a Araby. Ruinují mne a jejich práce mne nesupokouje.*⁹⁴

Dílo mělo u veřejnosti mimořádný ohlas. „Je to snad poprvé, co byl náklad 190 tisíc výtisků rozebrán ve třech měsících,“⁹⁵ napsal Denon v říjnu roku 1802.

2.1.3 Monument des arts du dessin

Posledním dílem, které Denon toužil publikovat, měly být rozsáhlé, ilustrované dějiny umění vytvořené na základě jeho vlastních kopií, kreseb a rytin – *Monument des arts du*

⁹² *Description de l'Égypte ou Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française, publié par les ordres de sa Majesté l'Empereur Napoléon Le Grand*. Paris: L'Imprimerie Impériale, 1809. Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque nationale de France: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k28019q.r=description+d+egypte.langFR>.

⁹³ „[...] j'ai apporté un portefeuille qui intéresse tout le monde. [...] Il me reste maintenant à graver et faire graver mon ouvrage, ce qui sera une grande opération.“ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 489.

⁹⁴ „Te voilà donc avec un fils et moi de retour d'Égypte. Nous avons fait tous deux ce qu'il y avait de mieux à faire, mais nous n'avons pas fini : tu as ton fils à élever, et moi mon voyage à mettre au jour ; la différence qu'il y a entre nous, c'est que la fortune de ton ouvrage est faite et que celle du mien est à faire. J'ai plus de peine ici avec les graveurs que je n'en n'ai eu avec les Éthiopiens et les Arabes, ils me ruinent et ne me satisfont pas.“ Tamtéž, str. 491.

⁹⁵ „C'est peut-être la première fois qu'une édition de 190 mille livres a été épuisée en trois mois.“ Tamtéž, str. 506.

dessin. První čtyři svazky na základě Denonových představ po jeho smrti sepsal a vydal Amaury Duval. Pouhé první díly jsou dokladem Denonova filozofického pojetí dějin umění, které se nese v ryze encyklopedickém duchu. „Denon pochopil, že v umění vše se vším souvisí, že se může vše porovnávat, že zde neexistují předsudky a hierarchie a že umělecká tvorba je otázkou času, vkusu, místa a jednotlivce.“⁹⁶ Měl v úmyslu do díla zahrnout uměleckou činnost od prvních známých pokusů o umělecké znázornění skutečnosti, zabýval se otázkami souvislostí mezi uměleckými památkami jednotlivých civilizací a jejich myšlenkovým a civilizačním vývojem. Věnoval se i předmětům dovezeným z rozmanitých koutů světa, vzdal hold umění africkému i asijskému. V předmluvě stojí:

*Afrika! Tu dnes spatřujeme jako místo barbarů vydaných na pospas těm nejžalostnější pověrám, místo, kde žijí loupeživé národy bez stop lidskosti. Kdysi v ní ale byly vzkvétající státy, bohatá města, republiky, kterým velely krásné a moudré zákony.[...] Nubie, především však Egypt, před pouhým čtvrt stoletím povolaly historiky umění k pozornému a hlubokému zkoumání jejich velkolepých pamětihodností.*⁹⁷

2.1.4 Proměny literární recepce Denona

Reflexe Denonovy literární činnosti v různých obdobích je krásným ukazatelem pomíjivosti ve vnímání jednotlivých literárních žánrů a dokladem o proměnlivém pohledu na Denona, na nějž jsme poukázali v úvodní kapitole. *Point de lendemain* vyšlo roku 1812 jen v desítce exemplářů pro okruh autorových blízkých známých, dnes se považuje za model beletrie osmnáctého století a tiskne v desítkách tisících exemplářů. Cestopis *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*, jehož na svou dobu naprosto mimořádný náklad byl v podstatě okamžitě rozebrán, dnes upadl do zapomnění.

Když Amaury Duval pár let po Denonově smrti zpracovával medailonek o Denonově životě do díla *Monument des arts du dessin*, novelu *Point de lendemain* zmínil jen okrajově, aniž by uvedl její název. Poslední verze *Point de lendemain* vyšla sice až roku 1812, skutečná móda libertinských textů úzce spjatá s kulturou předrevoluční Francie byla

⁹⁶ „Denon a compris qu'en art tout se tient, que tout peut être comparé, qu'il n'y a pas d'apriori, de hiérarchie et que la production artistique est affaire du temps, de gout, de lieu et de l'individu.“ REID, Martine. „Vies et légendes de Dominique-Vivant Denon.“ Op. cit., str. 17.

⁹⁷ „L'Afrique ! Nous la voyons aujourd'hui barbare, livrée aux plus déplorables superstitions, habitée par des peuples voleurs, et sans humanité; mais autrefois elle eut des états florissants, des villes opulentes, des républiques régies par de belles et sages lois. [...] La Nubie, et surtout l'Égypte, ont appelé, mais seulement depuis un quart de siècle, l'historien des arts à un examen attentif, approfondi, de leurs grandes et imposantes antiquités.“ DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin* (...). Op. cit., str. III.

tehdy však již půl století stará a odsunutá revolučním děním, Duval měl proto potřebu tento Denonův „literární incident“ v očích dobových čtenářů spíše omlouvat:

[...] mohl jsem dodat, že později publikoval i krátký román, lehce nemravný, to je třeba přiznat. [...] Abychom jej omluvili za to, že v něm čtenářům nabídl obrazy více než požitkářské, musíme dodat, že toto dílko je pouze výsledkem jistého společenského žertu.⁹⁸

Jistý Ulric Richard Desaix publikoval roku 1880 text týkající se Molièrova ostatku, který byl původně součástí Denonova relikviáře.⁹⁹ V úvodu upřesnil, že ostatek pocházel z kabinetu barona Vivanta Denona, „člena bývalé malířské akademie, [...] generálního ředitele [...] muzeí císařství i království, [...] a autora *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*,“¹⁰⁰ což dokládá, že po dlouhou dobu byl Denon považován zkrátka za autora onoho slavného egyptského cestopisu. Anatole France je ve své době jistou výjimkou, o novele *Point de lendemain* se roku 1890 zmínil jako o „literárním šperku“, dodal ovšem, jak jsme uvedli výše, že by tento šperk nechal zavřený na klíč v zásuvkách některých bibliofilů. I Pierre Lelièvre ještě roku 1944 v Denonově životopise *Vivant Denon, Directeur des Beaux-Arts de Napoléon* uvedl, že cestopisy jsou tím nejlepším, co Denon napsal.¹⁰¹

Perspektiva se výrazně změnila v poslední čtvrtině dvacátého století. Philippe Roger uvádí, že bez této drobné povídky by se Denon do literárního povědomí jistě nezapsal¹⁰² a cituje Raymonda Troussona, který se o *Point de lendemain* zmiňuje jako o jediném Denonově hodnotném dílu,¹⁰³ což je snad až příliš rázný soud, zejména vzhledem k egyptskému cestopisu. Neustále nová vydání *Point de lendemain* i v paperbackových edicích a stále nové překlady do různých jazyků ale zřejmě mluví za vše.

⁹⁸ „[...] j'aurais pu ajouter qu'il publia plus tard un petit roman, tantot soit peu licencieux, il faut bien l'avouer. [...] Pour l'excuser d'avoir offert à ses lecteurs des tableaux plus que voluptueux, il faut dire que cet ouvrage n'était que le résultat d'une plaisanterie de société.“ DUVAL, Amaury. Op. cit., str. 13.

⁹⁹ RICHARD-DESAIX, Ulric. *La Relique de Molière du Cabinet du Baron Vivant Denon*. Paris: Vignères éditeur chez Arnaud et Labat, Libraires, Palais-Royal, 1880. Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque Nationale de France Gallica: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6497786r/f18.image.r=denon.langFR>.

¹⁰⁰ „Membre de l'ancienne Académie de Peinture, [...] Directeur-général [...] des Musées Impériaux et Royaux, [...] Auteur du *Voyage dans la Basse et la Haute-Égypte*.“ RICHARD-DESAIX, Ulric. Op. cit., str. 8.

¹⁰¹ „Incontestablement, c'est le meilleur ouvrage de Denon.“ LELIÈVRE, Pierre. Op. cit., str. 24.

¹⁰² Viz ROGER, Philippe. „Denon libertin.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Op. cit., str. 59.

¹⁰³ „[...] sa seule oeuvre littéraire de valeur [...]“. ROGER, Philippe. „Denon libertin.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Op. cit., str. 59.

2.2 K DENONOVÝM CESTOPISŮM

„18. století je zlatým stoletím cest,“¹⁰⁴ píše Attilio Brilli.¹⁰⁵ Cestopisy se často stávaly dobovými knižními bestsellery a byly bezpochyby jedním z nejžádanějších literárních žánrů. Dnes jsou vzdálené kraje okamžitě dostupné díky nízkonákladovým leteckým společnostem, fotografiím, filmům a především internetu, literární zpracování cest tak pro nás ztratilo svou výlučnost. Tehdejší společnost však vyhledávala stále nové poznatky o odlehlých krajích pro drtivou většinu čtenářů nedosažitelných. Ve velkých nákladech se vydávaly nejrůznější bedekry, eseje, autentické a fiktivní cestovní deníky i poznatky o cestách ve formě korespondence.

2.2.1 Kontext vzniku obou Denonových cestopisů

2.2.1.1 Itálie

Podmínky vzniku Denonových cestopisů jsou značně odlišné. V cestopisu po Itálii Denon přispěl k rozsáhlému korpusu literárního zpracování italské cesty, jež lze považovat za samostatnou literární tradici charakteristickou pro několik staletí evropské kultury. Jeho text se tak nabízí ke konfrontaci s řadou dalších. V Denonově době Paříž s jistotou nahradila tehdy upadající Řím na pozici uměleckého centra Evropy. Do Říma se už dávno nejezdilo za děním současným, ale za uměleckými památkami jeho slavné minulosti. Právě v textech Denona a jeho současníků vyniká konfrontace rozpačité soudobé Itálie s její velkolepou historií a mýty spjatými s jednotlivými místy. V souvislosti s texty o Itálii často narážíme na pochybnost, je-li ještě možné přinést novou interpretaci míst, o kterých již bylo tolik řečeno. „Do Itálie přijíždí člověk vždy pozdě,“¹⁰⁶ píše Pierre Berthier.

Denonův text je dokladem jisté proměny literatury Grand tour, ke které došlo právě ke konci 18. století. Putování, která dříve ve většině případů končila ve věčném městě, se rozšířila i na italský jih. Vlnu zájmu v celé Evropě vzbudily nové archeologické objevy v Pompejích a Herkulaneu, Sicílie pak mohla nabídnout mnohé archeologické památky antického Řecka, které bylo v této době pro cestovatele jen těžce dostupné. Tehdy také do cestopisů pozvolna vstoupil další nový prvek – zájem o volnou přírodu. Ta se v dřívějších

¹⁰⁴ „Le XVIIIe siècle est le siècle d'or des voyages.“ BRILLI, Attilio. *Quand voyager était un art*. Paris: Gérard Monfort, Éditeur, 2001. str. 17.

¹⁰⁵ Attilio Brilli - profesor Univerzity v Sieně, odborník na cestopisnou literaturu.

¹⁰⁶ „En Italie, on arrive toujours trop tard.“ BERTHIER, Philippe. Op. cit., str. 28.

cestopisech objevovala jen jako překážka při putování z jednoho města do druhého. Hornaté okolí Neapole a Sicílie, zejména pak Vesuv a Etna, nově vystupuje v textech jako podnět srovnatelný s architekturou a kulturou měst. Příkladem tohoto nového aspektu Grand tour může být právě text Denonův (romanticky líčený výšlap na Etnu je jistě jedním z jeho nejzajímavějších momentů), ale i dílo *Voyage à Naples (Cesta do Neapole)*¹⁰⁷ jeho současníka markýze de Sade nebo slavný Goetheův cestopis z Itálie.¹⁰⁸ Sade cestoval Itálií ve stejné době jako Denon, Goethe zhruba deset let po nich.

Jak jsme uvedli v předchozí kapitole, původně bylo *Voyage en Sicile* součástí většího díla *Voyage pittoresque* zaměřujícího se právě na italský jih. Autor abbé de Saint-Non chtěl ilustrovanou publikací *Voyage pittoresque* zaplnit skulinu v povědomí francouzského publika a vedle známého Říma, Neapole, Florencie či Benátek poukázat na neméně významné sicilské památky. Cesta vzdělců, které kolem sebe abbé soustředil, byla dobře naplánovaná, kreslíři měli potřebné zázemí a veškerý čas nutný k důkladnému prozkoumání zajímavých lokalit od řeckých chrámů a divadel až po výstup na Etnu. V komorní skupině vzdělců, se kterou cestoval i Denon, se nacházeli i služebníci, průvodci a kuchař.¹⁰⁹

2.2.1.2 Egypt – mezi palubním deníkem a romantickou epopejí

V případě *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* byla situace zcela jiná. Notoricky známou Itálii nahradil Egypt, který byl v povědomí tehdejšího evropského publika přítomen jen velmi rámcově. Denonův text se tedy pohybuje na pomezí lyrického cestopisu a oficiálního „palubního deníku“ velké výpravy, jako byly například texty Bougainvilla, Cooka či Lapérouse. Charakter egyptské expedice se totiž v mnohém svým rozměrem podobal okázalým centrálně organizovaným zámořským expedicím ještě z dob království. Expedice se zúčastnili vědci nejružnějších odvětví od botaniky, zoologie, mineralogie, astronomie a chemie až po architekturu.¹¹⁰ Většina vědců se však rozhodla zůstat v Káhiře, kde byl roku 1798 Francouzi založen egyptologický ústav (Institut d'Égypte).

¹⁰⁷ SADE de, Donatien Alphonse François. *Voayge à Naples*. Paris: Éditions Payot & Rivages, 2008.

¹⁰⁸ GOETHE, Johann Wolfgang. *Italienische Reise*. 1816/1817. Česky vyšlo v překladu Věry Macháčkové-Riegerové. *Italská cesta*. Praha: Odeon, 1982.

¹⁰⁹ Viz DENON, *Voyage en Sicile*. Op. cit., str. 16.

¹¹⁰ Viz ORGOGOZO, Chantal. „Le voyage dans la Basse et la Haute Égypte.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Op. cit., str. 108.

V průběhu 18. století se právě v souvislosti s velkými zámořskými plavbami vystupňoval i konflikt mezi cestovateli, kteří se nebáli riskovat a odjížděli za poznáním do dalekých končin, a badateli, kteří ve zkoumání pokračovali uzavřeni v evropských kabinetech. Konflikt je viditelný na následující pasáži pocházející z předmluvy k Bougainvillově knize *Voyage autour du monde (Cesta kolem světa)*:

Je suis voyageur et marin, c'est-à-dire un menteur et un imbécile aux yeux de cette classe d'écrivains paresseux et superbes qui, dans l'ombre de leur cabinet, philosophent à perte de vue sur le monde et ses habitants, et soumettent impérieusement la nature à leurs imaginations. Procédé bien singulier, bien inconcevable de la part des gens qui, n'ayant rien observé par eux-mêmes, n'écrivent, ne dogmatisent que d'après des observations empruntées de ces mêmes voyageurs auxquels ils refusent la faculté de voir et de penser.

Jsem cestovatel a námořník, což znamená lhář a imbecil v očích oněch slavných a zlenivělých spisovatelů, kteří ve stínu kabinetů donekonečna filozofují o světě a jeho obyvatelích a přírodu autoritativně podřizují vlastním představám. To je dost ojedinělý postup, zvláště z pohledu těch, kteří nic nepozorovali sami a píšou a dogmatizují jen na základě poznatků cestovatelů, kterým přitom nechtějí přiznat schopnost pozorovat a přemýšlet.¹¹¹

Snad v každém textu věnovaném Denonovi narazíme na slovní spojení „neutuchající zvědavost“, charakteristická roztržitost a touha být všude Denona zcela řadí ke skupině cestovatelů. Poznámky v duchu Bougainvillovy citované úvahy se v Denonových zápiscích nejednou objevují: „[sloup] byl předmětem dizertací vytvořených vědci, kteří jej viděli jen na obrázcích nebo kteří o něm jen četli od cestovatelů [...],“¹¹² píše u Ptolemaiova sloupu v Dolním Egyptě.

Dokladem o Denonově touze bezprostředně vše poznávat je i přímé svědectví Lady Morgan, která se o Denonovi často zmiňuje v díle *France in 1816 (Francie roku 1816)*. V okouzlení Denonem, který baví společnost svými příhodami a v jehož hovorech setkání s krokodýlem bleskurychle střídají úvahy o umění, lady Morgan cituje Denonovu reakci na dotaz týkající se jeho vzdělání: „Nikdy jsem nic nestudoval,“ řekl snad tehdy Denon, „protože mne to nudilo, mou zábavou však bylo hodně pozorovat. Ti, co toho ví více než já, mne mohli poučit a můj život byl takto patřičně naplněn a moc jsem si užil.“¹¹³

¹¹¹ BOUGAINVILLE de, Louis-Antoine. *Voyage autour du monde*. Paris: Pocket, 1999. str. 31.

¹¹² „[...] cette colonne, qui a été l'objet des dissertations faites par des savants qui n'en ont vu que des dessins, ou n'en ont eu que des descriptions de voyageurs [...]“ DENON, *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 62.

¹¹³ „Tout au contraire ; je n'ai jamais étudié, parceque cela m'a toujours ennuyé ; j'ai beaucoup observé, parce que cela m'amusait. Ceux qui en savent plus que moi me conseillent, ce qui fait que ma vie a été remplie, et que j'ai beaucoup joui.“ MORGAN, Lady. Op. cit., str. 158.

Denon se tedy nespokojil s pohodlím práce v káhirském ústavu jako většina vědců a ve svých dvaapadesáti letech se rozhodl následovat armádu a vrhnout se do objevování Egypta v mnohdy nelehkých podmínkách. Jeho úkolem bylo expedici dokumentovat; měl mapovat činnost armády, popisovat a kreslit postup vojsk a místa vítězných bitev. Tento oficiální úkol byl ze strany Denona spíše obětí. Denon si byl vědom, že doprovázení armády je jediná cesta k tomu, aby na vlastní oči spatřil do té doby zcela neznámý Horní Egypt.

Zatímco na Sicílii byl Denon jako člen menší družiny vědců pánem svého času, v Egyptě se musel přizpůsobovat neustálému spěchu armády, jejíž cíle byly prioritou. V předmluvě k cestovnímu deníku Denon již po návratu do Paříže smířlivě napsal:

[...] l'amour de l'antiquité a fait souvent de moi un soldat, la complaisance des soldats a souvent fait d'eux des antiquaires.

[...] láska k památkám ze mne nejednou učinila vojáka, pochopení vojáků zase často dělalo milovníky starožitností z nich.¹¹⁴

Skutečnost popsaná v deníku ale o poznání více dokládá Denonovo neustálé rozhořčení a zoufalství nad nedostatkem času.

Popisy navštívených lokalit mají stále stejnou strukturu – Denon líčí jedinečnost míst, která tak dlouho toužil spatřit a na jejichž prozkoumání ve chvíli, kdy stojí přímo před nimi, nemá čas.

Je n'eus que le temps cette fois de parcourir à cheval cet édifice, dont la grandeur, la noblesse, la magnificence et la conservation surpassent tout ce que j'avais encore vu en Égypte et ailleurs [...].

Tentokrát jsem budovu stihl jen projet na koni, její velikost, ušlechtilost, krása a zachovalost přitom přesahují vše, co jsem až do této chvíle spatřil v Egyptě i všude jinde [...].¹¹⁵

píše u Apollinopolis, u Chenubis rychle kreslí

[...] maudissant la guerre, les guerriers, et l'importance de leurs opérations, qui me faisaient toujours tout quitter pour courir en vain [...].

[...]proklínaje přitom válku, válečníky a důležitost jejich operací, kvůli kterým [musel] vždy všeho nechat a marně uhánět dál [...].¹¹⁶

¹¹⁴ DENON, Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 32.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 204.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 263.

I slavnými Thébami Denon jen třikrát projel a ve spěchu si pokaždé pouze stihl zaznamenat, na co by bylo třeba se zaměřit, pokud by mu náhodou bylo dopřáno se do Théb vrátit. Toto schéma je příznačným motivem egyptského cestopisu, Denonovy stížnosti se neustále opakují a dotváří specifický půvab textu. Často se nemůžeme ubránit dojmu komičnosti situace při představě Denona nuceného vnímat, popisovat a kreslit výjimečné a poklady dosud jen málo známé civilizace v nelidském spěchu s netrpělivými poručíky v zádech:

Comment pouvoir laisser de si précieuses curiosités avant de les avoir dessinées ! Comment revenir sans les montrer ! Je demandai à hauts cris un quart d'heure, on m'accorda vingt minutes la montre à la main.

Jak jen nechat za sebou tak cenné kuriozity aniž by je člověk nakreslil! Jak se jen moci vrátit, aniž by je člověk mohl ukázat. Hlasitě jsem se domáhal čtvrt hodiny, povolili mi dvacet minut s očima na hodinkách.¹¹⁷

Spěch není jediným faktorem ztěžujícím cestu. Denon musel odolávat válečným podmínkám vyžadujícím několikadenní přesuny pouští a horkem, překonávat únavu i bitvy s mameluky. Právě tyto extrémní podmínky jsou charakteristické pro náladu cestopisu. Čtenářský úspěch, který provázel jeho vydání, tak zřejmě nebyl založen pouze na lačnosti publika po nových poznatcích o Egyptě, ale i na samotné dramatickosti příběhu. Sollers hovoří o „shakespearovské“ roli Denona v textu¹¹⁸ - Denon se ocitl sám uprostřed vojáků, o třicet let mladších než on, z nichž mnoho během expedice zemřelo v Denonově blízkosti:

La mort planait autour de moi ; je la voyais à tout moment ; dans l'espace de dix minutes que nous fûmes arrêtés, trois personnes furent tuées pendant que je leur parlais [...].

Smrt se vznášela všude kolem mne, viděl jsem ji v každém okamžiku. V rozmezí deseti minut, kdy jsme se zastavili, byly tři osoby zabity během toho, co jsem s nimi mluvil.¹¹⁹

Lougnot dokonce cestopisu připisuje rozměr „romantické epopeje“.¹²⁰ Denon zde vystupuje ve zcela nové roli romantického hrdiny a s údivem splňuje řadu znaků, které bychom u takové postavy očekávali – v mizerných podmínkách, a zejména zcela nepochopen svým okolím, uprostřed války bizarně touží věnovat se památkám a dojímat se nad egyptským uměním.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 336.

¹¹⁸ „[...] c'est cette présence ‚shakespearienne‘ de Vivant qui me touche, celle du héros malgré lui perdu au milieu de ses camarades, pour la plupart de trente ans plus jeunes, qui vont se faire tuer à ses côtés.“ SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 221/222.

¹¹⁹ DENON, *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 241.

¹²⁰ Viz „[...] le livre [...] se présentait aux yeux de tous comme une superbe épopée romantique.“ LOUGNOT, Claude. Op. cit., str. 109.

V jeho deníku se tak zvláštním způsobem mísí velmi odlišné charakteristiky – prvky vlastní oficiálnímu deníku vojenské výpravy, stejně jako momenty vyjadřující rozčarovanosť člověka nad válečnými hrůzami. Dále narážíme na četné intimní, romanticky laděné pasáže ekphrasis - dokládající dojetí pozorovatele při objevení starověkých památek. Text však splňuje i požadavky odborného publika v podobě poučených úvahových statí věnovaných převážně architektuře.

2.2.2 Stěžejní témata cestopisů

2.2.2.1 Válka, zářívá v minulosti a obludná zblízka¹²¹

Bezprostřední svědectví Denona o válce v Egyptě a jeho nevšední role literáta a kreslíře, který se ocitl uprostřed vojska, jsou faktory, které z Denona vytvářejí romantického hrdinu a z textu pozoruhodné literární ztvárnění tohoto historického momentu.

Dílo vyšlo roku 1802 a v předmluvě se pochopitelně objevuje slavnostní věnování Bonapartovi:

Joindre l'éclat de votre nom à la splendeur des monuments d'Égypte, c'est rattacher les fastes glorieux de notre siècle aux temps fabuleux de l'histoire,

Spojit Vaše slavné jméno s nádherou egyptských památek znamená sloučit velikost a slávu našeho století s bájnou minulostí,¹²²

uvedl Denon, který si byl vědom toho, že pokud se mohl ocitnout v Egyptě, bylo to jen díky expedici, tak důležité pro zájmy jeho země.

J'étais peut-être le seul qui dans tout cela n'eût à acquérir ni gloire ni grade ; mais je ne pouvais me défendre de m'enorgueillir de mon énergie ; mon amour propre était exalté de marcher avec une armée toute brillante de victoires [...].

Byl jsem zřejmě jediný, komu v celé této události nešlo o slávu ani o povýšení, nemohl jsem se však ubránit hrdosti na vlastní odhodlanost a mou hrdost jen velebil pocit, že kráčím po boku tak znamenité armády oslavující jedno vítězství za druhým [...].¹²³

Na mnoha místech Denon s armádou otevřeně sdílel davové, vlastenecké nadšení vítězných okamžiků. U Abukiru¹²⁴ napsal:

¹²¹ „Ô guerre, que tu es brillante dans l'histoire ! mais vue de près, que tu deviens hideuse, lorsqu'elle ne cache plus l'horreur de tes détails !“ DENON, Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 168.

¹²² Tamtéž, str. 27.

¹²³ Tamtéž, str. 152.

¹²⁴ Bitvy u Abukiru byly dvě - v první roku 1798 Francouze s jistotou porazili Angličané; ze druhé, roku 1799, pak Francie vyšla vítězně, utkala se v ní s Turky a Angličany. Denon se zmiňuje o bitvě vítězné.

Bonaparte m'ordonna de dessiner la bataille, et je me trouvai heureux de pouvoir donner une image vraie du théâtre de sa gloire [...].

*Bonaparte mi nařídil, abych bitvu nakreslil, byl jsem šťasten, že mohu zvěčnit tak slavnou scénu [...].*¹²⁵

Jeho vztah k činnosti Napoleonovy armády ale nebyl jednoznačný. Záchvěvy vlastenectví, které textem občas prosvítají, ve většině pasáží střídají mnohdy až naturalistické popisy bitev a detailní obrazy zrůdností páchaných vojáky nejen přímo v bojích, ale i při denním kontaktu s Egypťany. Zdá se, že Denon je neustále zmítán mezi vlasteneckou hrdostí a obdivem k Napoleonovým úspěchům a na druhé straně svědectvím, které ukazuje, jak zrůdná cesta k nim vede:

Jamais il n'y eut de bataille plus terrible, de victoire plus éclatante, de résultat moins prévu ; c'était un rêve dont il ne restait qu'un souvenir de terreur [...].

*Nikdy nebylo strašnější bitvy, znamenitějšího vítězství a neočekávanějšího výsledku. Bylo to jako sen, po němž zůstala jen děsivá vzpomínka [...].*¹²⁶

Tento rozpor vystihuje i srovnání:

Ô guerre, que tu es brillante dans l'histoire ! mais vue de près, que tu deviens hideuse, lorsqu'elle ne cache plus l'horreur de tes détails !

*Válko, jak se třpytíš v historii, jak ohydná jsi však zblízka, když už čas nezakrývá jednotlivé hrůzy.*¹²⁷

Ačkoli měl deník zčásti sloužit jako dokumentace expedice, Denon se nikterak nezdráhal otevřeně popisovat, čeho se francouzští vojáci dopouštěli na civilním egyptském obyvatelstvu:

Nous qui nous vantions d'être plus justes que les Mamelouks, nous commettions journellement et presque nécessairement nombre d'iniquités ; la difficulté de distinguer nos ennemis à la forme et à la couleur nous faisait tuer tous les jours d'innocents paysans [...].

*Mysleli jsme si, že jsme spravedlivější než mameluci, přitom jsme se denně téměř samozřejmě dopouštěli mnoha nepravostí. Obtíž rozeznat nepřátele v obrysech a barvách nás den co den vedla k zabíjení nevinných vesničanů [...].*¹²⁸

Porážky Francie se v deníku objevují zvláště jen zřídka.

¹²⁵ DENON, Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 338.

¹²⁶ Tamtéž, str. 144.

¹²⁷ Tamtéž, str. 168.

¹²⁸ Tamtéž, str. 253

Podobný soud vynášel i na adresu již o poznání úmyslnějšího chování vojáků při vstupu do egyptských vesnic, zde opět u Gamerissiem:

Après treize heures de marche, nous vîmes coucher à Gamerissiem, malheureusement pour ce village ; car les cris des femmes nous firent bientôt comprendre que nos soldats, profitant des ombres de la nuit, malgré leur lassitude, prodiguaient des forces superflues, et, sous le prétexte de chercher des provisions, arrachaient en effet ce dont ils n'avaient pas besoin [...].

Po třinácti hodinách pochodu jsme se chystali přespat ve vesnici Gamerissiem, naneštěstí pro její obyvatele, protože křik tamních žen dal okamžitě pochopit, že naši vojáci využili stínu noci a bez ohledu na vyčerpání, nabrali neznámých sil a se záminkou shánění zásob uzurpovali i to, co nepotřebovali [...].¹²⁹

Soustředíme-li se na válečné pasáže, shledáváme v nich dva konkrétní rétorické postupy, jakými Denon přistupoval k líčení daných událostí. V delších popisných pasážích se drží úkolu dokumentovat tažení a v živých obrazech, a ne zcela bez zájmu, mapuje kroky armády. Události jsou popisovány ve vojenském jazyce jedna po druhé a podány v první osobě plurálu, Denon se tedy považuje za součást dění: „notre artillerie légère [...] fit des prodiges d'adresse,¹³⁰ „nos grenadiers arrivent,¹³¹ „il y en eut qui vinrent enflammer leur habit au feu de notre mousqueterie [...],¹³² „ils voulurent retourner dans leur camp, nos soldats les y suivirent [...]“¹³³ („naše lehké dělostřelectvo [...] jednalo s výjimečnou obratností,“ „naši granátníci dorazili,“ „oděvy některých vzplály pod palbou naší námořní pěchoty,“ „chtěli se vrátit do vlastních táborů, ale naši vojáci je následovali [...])“).

Popisy vojenských strategií jsou však průběžně přerušovány, jako by měl jednou za čas potřebu poodstoupit stranou a ukázat ubohost válečného stavu z pohledu jednotlivce, který cítí potřebu vyjádřit své rozčarování nad její absurditou. Denonovo zaujetí pro vizuální umění se zde promítá i do použitých literárních postupů. Okamžiky, kdy se nad okolní situaci pozastavuje, do textu vstupují jako nečekaně vykreslené statické obrazy. Použijeme-li přirovnání k filmu, máme pocit, že uprostřed scén překypujících divokým válečným děním, se najednou kamera zastavuje a zaměřuje na zcela nečekanou, v jistém smyslu kontrastní realitu umožňující odstup od dané situace.

¹²⁹ Tamtéž, str. 168.

¹³⁰ Tamtéž, str. 144.

¹³¹ Tamtéž, str. 144.

¹³² Tamtéž, str. 72.

¹³³ Tamtéž, str. 72.

V určitém okamžiku Denon přerušuje popis bojů s mameluky, obrací oči vzhůru a zastavuje se se slovy:

Au milieu de ce carnage, en levant les yeux, on pouvait être frappé de ce contraste sublime qu'offrait le ciel pur de cet heureux climat. [...] Dans cette grande et terrible scène, qui devait avoir de si importants résultats, la poussière et la fumée troublaient à peine la partie la plus basse de l'atmosphère ; l'astre du jour roulant sur un vaste horizon achevait paisiblement sa carrière : sublime témoignage de cet ordre immuable de la nature qui obéit à d'éternels décrets dans ce calme silencieux qui la rend encore plus imposante.

Když jste uprostřed těchto jatek pozvedli oči, zasáhl vás úchvátý kontrast, který působilo jasné nebe tohoto šťastného podnebí. [...] V této velkolepé a děsivé scéně, která měla mít tak důležitých následků, prach a kouř zasahovaly sotva jen tu nejnižší část atmosféry, slunce na dálném horizontu v poklidu ukončovalo svou denní dráhu. Okouzující svědectví neměnného řádu přírody, který náleží věčným pravidlům uprostřed tichého klidu, a dělá ji ještě působivější.¹³⁴

Podobně silný, kontrastní obraz Denon vytváří u Rosetty, kde se před ním uprostřed válečné scény objevuje křehká ženská postava:

Toutes les horreurs de la guerre existaient encore dans ce quartier. J'y fis une rencontre qui m'offrit le plus frappant de tous les contrastes : une jeune femme, blanche et d'un coloris de roses, au milieu des morts et des débris, était assise sur un cataracte encore tout sanglant ; c'était l'image de l'ange de la résurrection [...].

V této čtvrti stále byly znát všechny hrůzy války. Zažil jsem tam nanejvýš rozporuplné setkání – mladá žena světlé, růžolící se pleti uprostřed mrtvých a trosek, seděla na torzu ještě celém od krve. Byl to obraz anděla znovuzrození [...].¹³⁵

Denonův text tak v sobě spojuje formální obdiv k Napoleonovi a jeho generálům (zejména Desaixovi, ke kterému jej vázalo hluboké přátelství), zároveň však obsahuje velmi výrazné odsouzení nehumánnosti války z pohledu člověka jako jedince. Denonova citlivost, schopnost vytvořit vizuálně strhující obrazy za použití přímého a jednoduchého jazyka jej řadí ke spisovatelům, kteří mají schopnost mluvit působivě a v podstatě až krásně o zruďné realitě a jejichž svědectví zůstávají nadčasová.

2.2.2.2 Umění a architektura

Oba deníky poznamenala encyklopedická touha všemu rozumět, od vojenských strategií přes přírodní jevy až po zvyky místních obyvatel a struktury jejich měst. I v takto rozmanitém záběru však vyniká tematika umění. Pasáže věnované antické architektuře zabírají velkou část v raném cestopisu po Sicílii, a právě touha po poznání egyptského

¹³⁴ Tamtéž, str. 72.

¹³⁵ Tamtéž, str. 67.

starověku byla i rozhodujícím motivem, který Denona, na tehdejší dobu v poměrně vysokém věku, přesvědčil, aby se zúčastnil expedice do Egypta. Denon jednotlivé artefakty zkoumal a překresloval, některé se jako trofeje dokonce snažil získat s sebou.

Právě na struktuře pasáží věnovaných umění můžeme pozorovat jistou specifičnost ilustrovaného cestopisu. Denon se vždy považoval v první řadě za kreslíře, náčrty a následné rytí výjevů mělo být, zejména v Egyptě, jeho hlavním posláním. Samotný text měl sloužit spíše k doplnění souvislostí mezi kresbami, jichž do Paříže dovezl stovky a jejichž značná část je dnes uložena v depozitářích Britského muzea v Londýně.

Denon náčrty vytvářel v nanejvýš bizarních situacích – nejčastěji ve spěchu, když následoval rychle postupující armádu. V úvodu k prvnímu vydání píše:

J'ai déjà été récompensé de l'abandon que j'ai fait de cet amour-propre par la complaisante curiosité que vous avez mise, citoyens, à observer avidement le nombre immense de dessins que j'ai rapportés ; dessins que j'ai faits le plus souvent sur mon genou, ou debout, ou même à cheval : je n'ai jamais pu en terminer un seul à ma volonté, puisque pendant toute une année je n'ai pas trouvé une seule fois une table assez bien dressée pour y poser une règle.

Již jsem se, občané, nechal chlácholit zvědavostí, kterou jste věnovali obrovskému množství kreseb, které jsem dovezl; kreseb, které vznikly nejčastěji na koleni, ve stoje nebo dokonce na koni. Ani jedinou jsem nemohl dokončit, jak bych si přál, za celý rok jsem jedinkrát nenašel stůl postavený tak, abych na něj vůbec mohl položit pravítko.¹³⁶

Větišnu památek tedy Denon zobrazil na kresbách, cestopisy tak nejsou zatíženy přemírou zdoluhavých a detailních popisů, jak bychom mohli očekávat. Původně měl navíc v úmyslu text před vydáním doplnit o odborná pojednání týkající se spatřených pamětihodností. Od tohoto záměru však, jak sám uvádí, upustil, jakmile se dozvěděl, že se vědci z káhirského ústavu rozhodli v jeho stopách podniknout cestu do Horního Egypta - již v dobách míru a tedy i s o poznání lepším zázemím. Tyto faktory (velká obrazová dokumentace cesty i vědomí, že o odborné historicko-archeologické popisy bude postaráno) Denonovi umožnily v samotném textu rozvíjet všeobecnější, mnohdy filozoficky laděné úvahy o řecké i egyptské estetice a estetice jako takové, o dobovém vkusu, ale i velmi nadčasové úvahy například o hodnotách architektury a jejím vztahu k člověku a přírodě.

Ve spisech ze Sicílie, jejichž vznik o více než dvacet let předcházal egyptskému cestopisu, Denon sdílel dobový francouzský despekt k baroku, těžce slučitelnému s francouzskou klasicistní estetikou. Pasáže věnované jihoitalské novodobé architektuře v mnoha rysech

¹³⁶ Tamtéž, str. 31.

připomínají nesmlouvavou kritiku, které neapolské baroko podrobil například jeho současník de Sade v textu *Voyage à Naples*, i když na stylové rovině působí smířlivěji. Zatímco v Sadově textu je často patrný vztek a rozhořčenost, u Denona se v souvislosti s pověstnou barokní architekturou Catanie objevují spíše určité rozpaky:

On a à regretter que les grandes dépenses de ses riches habitants n'aient pas été dirigées avec plus de goût ; car si, au lieu des vastes palais et des grandes églises d'une architecture fatiguée et contournée, on eût bâti d'un genre noble et simple, Catane eût été une des plus magnifiques ville du royaume de Naples.

Člověk lituje, že její bohatí obyvatelé své prostředky nenechali spravovat s více vkusem. Pokud by namísto rozsáhlých paláců a velkých kostelů postavených v pokrouceném a unaveném stylu, byli stavěli noblesně a jednoduše, Catanie mohla být jedním z nejkrásnějších měst neapolského království.¹³⁷

Do protikladu k baroku stavěl Denon, zcela v souladu se soudobým francouzským vkusem, ve *Voyage en Sicile* klasické řecké památky. Krom proslulé harmonie si na nich cenil zejména pokory k okolní krajině. Na adresu řeckého divadla napsal:

[...] il semble que la nature ait voulu donner là le plan [...], car les Grecs n'avoient pas, ainsi que nous le sot orgueil de vaincre la nature en décorant les lieux qui s'y refusoient le plus [...].

[...] zdá se, že příroda sama určila jeho půdorys [...], Řekové na rozdíl od nás neměli onu hloupou hrdost, která nás pobízí k překonání přírody tak, že zdobíme místa, která se k tomu ani v nejmenším nenabízí [...].¹³⁸

Odsouzení lidské touhy konkurovat přírodě monumentálními stavbami a spíše negativní vztah k okázalé, kolosální architektuře je čitelný i v zápiscích z Egypta. Zatímco jednoduché linie architektury egyptských chrámů pro Denona představovaly dokonalost umění, k pyramidám zůstával velmi zdrženlivý:

Si l'on considère l'objet de la construction des pyramides, la masse d'orgueil qui les a fait entreprendre paraît excéder celle de leur dimension physique, [...] en les élevant les hommes aient voulu rivaliser avec la nature en immensité et en éternité [...].

Přemýšlíme-li nad stavbou pyramid, zdá se, že objem pýchy, která je dala postavit, převyšuje objem jejich skutečných proporcí, [...] při jejich stavbě lidé toužili zdolat přírodu co do velikosti a věčnosti [...].¹³⁹

Megalomanská architektura Denona spíše odpuzovala. Jeho rezervovaný postoj k pompézním stavbám působí jako další paradox, pomyslíme-li na imperiální architekturu

¹³⁷ DENON, Vivant. *Voyage en Sicile*. Op. cit., str. 28.

¹³⁸ Tamtéž, str. 17.

¹³⁹ DENON, Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 119.

prvního císařství, jejíž monumentální projevy po návratu z Egypta sám jako ředitel muzeí schvaloval.

Estetické postoje, které Denon formuloval v zápiscích ze Sicílie, odmítnutí italského baroka a obdiv k řeckému umění, jsou v mnohém podobné textům jeho současníků, kteří v té době po Itálii cestovali. Výraznější, novátorské estetické myšlenky Denon vytvořil až v Egyptě, v přímém kontaktu s tisíce let starými památkami faraonské doby. Jeho pasáže o egyptské architektuře si po publikaci deníku získaly zájem evropského publika. Po odborné stránce Denon, jak sám uvedl, nehodlal soupeřit s kolegy z káhirského ústavu, kteří připravovali navýsost odborné dílo *Description de l'Égypte*. Jejich publikace však vyšla až sedm let po Denonově cestopisu *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*, který se tak stal dílem, jež představilo Evropě egyptské umění ne jako nějakou bizarnost ze vzdálených končin, ale jako samostatnou estetiku srovnatelnou s estetikou řeckou, na jejíž kánony byla Evropa zvyklá.

Denonovi se přiznává, že jako první dokázal popsat a vyjádřit obdiv ke starému egyptskému umění a nebál se přitom rezignovat na jistotu, kterou tak dlouho ztělesňovalo řecké umění jako jediné měřítko krásy.

[...] Denderah (Tintyris) m'apprit que ce n'était point dans les seuls ordres dorique, ionique, et corinthien, qu'il fallait chercher la beauté de l'architecture ; que partout où existait l'harmonie des parties, là était la beauté. [...] J'avais vu cent choses ; mille m'étaient échappées. [...] Les sciences et les arts unis par le bon goût ont décoré le temple d'Isis.

[...] Denderah (Tintyris) mne poučil, že krásu architektury není možno hledat pouze v dórském, iónském a korinském řádu. Krása je všude tam kde se části slučují v harmonii. [...] Spatřil jsem stovky předmětů, tisíce mi unikly. [...] Dobrý vkus spojil vědu a umění, které pak vyzdobily chrám bohyně Isis.¹⁴⁰

„Dobrý vkus,“ ke kterému se Denon často vrací, u něj očividně spočíval především v jednoduchosti. Egyptané měli v Denonových očích ve srovnání s Řeky více citu pro zdobné prvky. Řecké meandry a spirály se mu najednou zdály těžkopádné,¹⁴¹ Egyptané podle něj ornamenty dokázali lépe skloubit s harmonií celkových linií architektury. V Hermopolis si Denon poznamenal:

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 31.

¹⁴¹ Viz „[...] tout ce que les Grecs ont employé d'ornements dans leur architecture, tous les méandres, les enroulements, et ce qu'on appelle vulgairement les grecques, est ici exécuté avec un goût, une délicatesse exquise.“ Tamtéž, str. 165.

[...]ce qu'il faut admirer, c'est la beauté des lignes principales, la perfection de l'appareil, l'emploi des ornements, qui font richesse de près, sans nuire à la simplicité qui produit le grand. Le nombre immense des hiéroglyphes qui couvrent toutes les parties de cet édifice, non seulement n'ont point de relief, mais ne coupent aucune ligne, disparaissent à vingt pas, et laissent à l'architecture toute sa gravité.

[...]je nutno obdivovat krásu hlavních linií, dokonalost celku, použití ornamentů, které působí bohatě zblízka, aniž by přitom narušovaly jednoduchost celku. Obrovské množství hieroglyfů, které pokrývají všechny části budovy, nejen že netvoří reliéfy, ale nenarušují ani jedinou linii a s odstupem dvaceti kroků mizí a nechávají architekturu v celé její působivosti.¹⁴²

Kromě architektury je z textu cítit Denonovo zaujetí pro hieroglyfy, jejichž rozluštění mělo ještě více než dvacet let čekat na jeho krajana Champolliona. Překresloval je a zkoumal jejich jednotlivé typy. Nalezení svitku papyrusu patří v textu k nejsilnějším momentům. Výčitky adresované vojákům, kteří objevili mumii, v jejíž ruce se svitek nacházel, rychle střídá Denonovo dojetí:

Il faut être curieux, amateur, et voyageur, pour apprécier toute l'étendue d'une telle jouissance. Je sentis que j'en pâlais, [...] la voix me manqua, [...] je ne savais que faire de mon trésor; tant j'avais peur de le détruire ; je n'osais toucher à ce livre, le plus anciens des livres connus jusqu' à ce jour ; je n'osais le confier a personne, le déposer nulle part [...].

Člověk musí být zvědavý, zaujatý a zcestovalý, aby docenil rozsah takové radosti. Cítil jsem, jak blednu, [...] nezmohl jsem se ani na slovo, [...] nevěděl jsem, co si s mým pokladem počít, tolik jsem se bál, že jej poškodím. Netroufal jsem si ani se dotknout této knihy, která byla doposud tou nejstarší ze všech. Bál jsem se komukoli ji svěřit, kamkoli ji položit.¹⁴³

Uvádí se, že Denon byl prvním, kdo odhadl, že památky starověkého Egypta svým stářím předcházejí antickému Řecku. „Jako první, ještě před Champollionem Denon uhodl, že Egypt chronologicky předchází Řecku. To je známkou otevřené a novátorské mysli, která se dokáže odpoutat od předsudků,“¹⁴⁴ píše Chantal Orgogozo, Claude Lougnot zase uvádí, že Denon se v jistém slova smyslu dá považovat za prvního skutečného egyptologa.¹⁴⁵

¹⁴² Tamtéž, str. 161.

¹⁴³ Tamtéž, str. 323.

¹⁴⁴ „Il va, le premier - avant Champollion, deviner l'antériorité de l'Égypte sur la Grèce. C'est la marque d'un esprit ouvert et novateur qui a su abandonner les préjugés.“ ORGOGOZO, Chantal. Op. cit., str. 112.

¹⁴⁵ Viz LOUGNOT, Claude. Op. cit., str. 115.

2.2.2.3 Denon a setkání s jiným

Architektura a památky jsou hlavním motivem Denonových cestopisů, zájem o denní realitu navštívených lokalit však text pravidelně zpestřuje. *Voyage en Sicile* i v této oblasti vyznívá v mnoha rysech podobně jako italské cestopisy Denonových současníků, v nichž vyniká rozpor mezi slávou italské minulosti a rozpačitou přítomností - Itálie byla celkově v úpadku a památky kvůli nedostatku prostředků často v žalostném stavu. Denon je systematicky navštěvoval a neskrýval své zklamání. Podobně jako de Sade si stěžoval na nedostatek úcty Sicilanů ke starověkým stavbám, v Syrakusách upozorňoval na to, že se nezdráhají rozebírat antické divadlo, a používají jej jako lom na stavební materiál. „Jamais ruine ne fut plus complète“ („zkáza nebyla nikdy úplnější“),¹⁴⁶ povzdechl si ve městě rétora Gorgiase.

Negativní postoj k Sicilanům však vyvažují delší pasáže ze života palermské společnosti. Vysvítá z nich obraz určité poetické lenivosti, Denon se nechává unášet zahálkou Sicilanů, jež z jejich netečnosti dokáže kromě pověstné žárlivosti pozvednout jen záliba v dostizích či večerní promenáda u přístavu.

Cette vie voluptueuse et journalière n'est dérangée que par les fêtes du carnaval, qui changent l'ordre des plaisirs pour les rendre plus vifs [...].

Každodenní požitkářství naruší jedině karnevalové slavnosti, které změní pořadí rozkoší tak, aby je učinily ještě živějšími [...].¹⁴⁷

Připisoval-li Denon sicilskou lenivost jižnímu podnebí, v Egyptě se k tomuto dojmu bude moci vrátit. I ve *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* se Denonova pozornost nezastavila u archeologie a válečných scén, pozorování soudobé egyptské reality dodává textu další, lidský rozměr.

Denon věnoval pozornost jednotlivým etnikům, se kterými se v Egyptě setkal, s obdivem popisoval jejich odlišné zvyky a kreslil jejich rysy. Soubor kreseb obsahuje krom Egyptanů i portréty mameluků a Etiopanů. Jak jsme uváděli výše, Denonův zájem o výtvarné umění se podepsal i na jazyku cestopisu – vyjadřování je obrazné, Denon se obdivuje vkusu, s jakým jsou zařízeny egyptské domy, popisuje nezvyklé a sporé užívání světla, které by jakoby nepřetržitě vyzývalo k zahálce, zároveň se však bezprostředně po

¹⁴⁶ DENON, Vivant. *Voyage en Sicile*. Op. cit., str. 202.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 72.

popisu válečné scény dokáže zastavit, aby popsal chůzi egyptských žen či vykreslil pozvolné pohyby orientálních tanečnic:

Je n'ai pas encore vu de femmes porter plus élégamment un enfant, un vase, des fruits [...].

Nikdy jsem neviděl, aby někdo nosil dítě, vázu či ovoce s takovou grácií [...].¹⁴⁸

Stejnou pozornost věnoval egyptské kuchyni, chybí-li servírování pokrmů francouzská elegance, v Denonových očích ji plně vyvažovala hojnost a především pak skromnost a pohostinnost spolustolovníků. Text je prodchnut upřímnou zvědavostí, scény z každodenního života Egyptanů nejsou poznamenány povyšováním se nad zvyky jiné, tak odlišné kultury, které by u francouzského cestovatele Denonovy doby nijak nepřekvapilo.

2.2.3 Styl - Naivní a opravdové

Odborný popis starověkých památek čekal na pracovníky káhirského institutu, o vojenských strategiích pařížskou veřejnost zřejmě nejlépe zpravila svědectví samotných generálů. Opravdový význam Denonova cestopisu tkvěl jinde – v tom, že představoval zprávu jednotlivce, který se expedice zúčastnil spolu s armádou, zároveň ale s určitým odstupem k jejím aktivitám – text povoláného milovníka umění a ve své podstatě amatéra (chceme-li si pohrát s oběma významy francouzského slova *amateur*); zkrátka člověka patřičně vzdělaného pro to, aby mohl veřejnosti zprostředkovat momenty dojetí před poklady, které tisíc let před ním nespátrilo oko Evropana a přiblížit ji svými živými popisy a obecně laděnými úvahami estetiku vzdálené země, o kterou se Evropa teprve začínala zajímat. Jak píše Claude Lougnot, „Denon tam byl. Denon viděl.“¹⁴⁹

Lze také poukázat na určitou podobnost mezi stylem, který Denon použil v egyptském cestopise a novelou *Point de lendemain*. Hlavní půvab *Point de lendemain* spočívá v lehkosti - v textu je vše vyjádřeno prostě a bez nucených řečnických okras, zároveň však nic není řečeno přímo. Zvláště verze z roku 1812 je charakteristická řetězením krátkých vět s minimálním použitím logických konektorů – souvislosti jsou mezi řádky, doslovný výklad závisí na čtenáři. Rytmizace jednoduchých vět a implicitnost líčení z Egypta byly nejednou k *Point de lendemain* přirovnány.¹⁵⁰

¹⁴⁸ DENON, Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 102.

¹⁴⁹ „Denon était là. Denon a vu.“ LOUGNOT, Claude. Op. cit., str. 112.

¹⁵⁰ Například LOUGNOT, Claude. Op. cit., str. 112.

Elle était mélancolique et belle : le mari, négociant, savait un peu d'italien, et nous servit d'intermédiaire : sa femme, éblouissante de blancheur, avait des mains d'une beauté et d'une délicatesse extraordinaire ; je les admirai, elle me les présenta : nous n'avions pas grand chose à nous dire ; je caraisais ses mains ; elle, très embarrassée de ce qu'elle ferait ensuite pour moi, me les laissait, et moi je n'osais les lui rendre dans la crainte qu'elle crût que je m'en étais lassé.

Byla krásná a melancholická. Její muž, vyjednavatel, mluvil trošku italsky a posloužil nám jako prostředník. Jeho žena, oslňující svou světlou pletí, měla ruce krásné a jemné; obdivoval jsem se jim, ona mi je ukázala, neměli jsme si příliš co říci; hladil jsem její ruce a ona, v rozpacích nad tím, co pro mne měla udělat, mne nechávala a já, já jsem si netroufal toho zanechat v obavě, že by si myslela, že mne omrzela.¹⁵¹

Jako bychom slyšeli líčení scén z kabinetu na konci novely či její notoricky známý začátek:

*J'aimais éperdument la comtesse de *** ; j'avais vingt ans, et j'étais ingénu ; elle me trompa, je me fâchai, elle me quitta. J'étais ingénu, je la regrettai ; j'avais vingt ans, elle me pardonna [...].¹⁵²*

*Byl jsem bláznivě zamilován do hraběnky de ***; ve svých dvaceti letech jsem byl nezkušený; podváděla mne, já jsem se hněval a ona mne opustila. Byl jsem nezkušený a soužil se žalem; bylo mi dvacet a ona mi odpustila [...].¹⁵³*

Na tomto místě se můžeme ještě jednou pozastavit například nad již citovanou pasáží týkající se chování vojáků Napoleonovy armády, i v této situaci je Denon věrný svému stylu a líčení zachovává na neurčité rovině:

[...] soldats, profitant des ombres de la nuit, malgré leur lassitude, prodiguaient des forces superflues, et, sous le prétexte de chercher des provisions, arrachaient en effet ce dont ils n'avaient pas besoin [...].

[...] vojáci využili stínu noci a bez ohledu na vyčerpání, vydávali zbytečnou námahu a se záminkou shánění zásob, uzurpovali i to, co nepotřebovali [...].¹⁵⁴

Denon si byl dobře vědom toho, že jeho text je hodnotný jako jedinečné, autentické svědectví, nesnažil se jej proto před vydáním vylepšit použitím literárních klišé a nechtěl jej ani ve větší míře upravit. Ponechal text v jediném bloku, neroztříděn, informace z různých odvětví a situací se v něm mísí jedna přes druhou, spojuje je však živost a jistá upřímnost Denonova tónu. Podobně Denon přistoupil i ke zpracování obrazové části publikace. Po rytcích požadoval, aby kresby zůstaly v takové podobě, v jaké je na cestě pořídil. Dokládá to jeho spolupracovník Amaury Duval:

¹⁵¹ Citováno podle SOLLERS, Philippe. Op. cit., str. 230.

¹⁵² DENON, Vivant. *Point de lendemain*. Paris: Gallimard, 1995. str. 35.

¹⁵³ DENON, Vivant. *Point de lendemain*. Přeložil Miroslav Petříček. In *Vášeň a rozum*. Praha: Prostor, 2008. str. 205.

¹⁵⁴ DENON, Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Op. cit., str. 168.

Na svých kresbách nechtěl nic měnit, nechal je vyrýt tak, jak je načrtl na daných místech, přestože více z nich bylo vytvořeno ve špatných podmínkách, na koni. [...] celkovou kompozici by tak připravil o něco z té naivnosti, vřelosti a opravdovosti, které měly v očích znalců jejich hlavní zásluhou.¹⁵⁵

Martine Reid píše, že Denonova korespondence s Isabellou Teotochi vyniká jakousi opravdovostí a naivitou,¹⁵⁶ tyto termíny vystihují i styl egyptského deníku. Reid je ostatně převzala od Denona samotného, ten totiž roku 1802 o egyptském cestopise napsal Isabelle:

Du reste, mon ouvrage te plaira, il est naïf et vrai, par conséquent intéressant.

Má kniha se ti ostatně bude líbit. Je upřímná a opravdová, a tím pádem i zajímavá.¹⁵⁷

¹⁵⁵ „Il ne voulut rien changer à ses dessins ; ils furent gravés tels qu'ils les avait tracés sur les lieux mêmes, quoi que plusieurs ont été fait d'une manière très incommode, à cheval. [...] il oterait à la composition quelque chose de cette naïveté, de cette chaleur, de cette vérité qui devaient être, aux yeux des vrais connaisseurs, un de leurs principaux mérites.“ DUVAL, Amaury. Op. cit., str. 7.

¹⁵⁶ REID, Martine. „Denon écrivain.“ Op. cit., str. 65.

¹⁵⁷ DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Op. cit., str. 501.

ZÁVĚR

Teoretici, kteří se zabývají postavou barona Dominiqua Vivanta Denona, se často shodují na tom, že k Denonovi není lehké zaujmout jednotné stanovisko. Právě problematika recepce Denona byla hlavním tématem první části diplomové práce. Z různých dokumentů a textů věnovaných Denonovi vystupují především dva odlišné pohledy na Denona jako historickou postavu. První se váže k jeho životu před revolucí, kdy cestoval po Itálii, věnoval se sběratelství umění, vlastní výtvarné činnosti, návštěvám mondénních salónů a napsal slavný libertinský text *Point de lendemain*. Druhý se pak zaměřuje na jeho působení za Napoleona, kdy byl vlivným a, jak dokládají dobové karikatury, zřejmě i obávaným úředníkem. Tyto dva zdánlivě nesourodé aspekty často vedly k tomu, že v určité době jeden zastínil druhý a naopak. V úvodní kapitole jsme také poukázali na stoupající zájem o libertinskou kulturu v posledních desetiletích, jenž s sebou nese právě fakt, že je Denonovo jméno častěji spojováno s novelou *Point de lendemain* než s Louvrem.

V první části práce jsme ve stručnosti zmínili i důležité okamžiky Denonovy biografie, události jsme popsali s důrazem na Denonovy cesty – předmět části druhé. Zmínili jsme proto jeho setkání s Voltairem ve Švýcarsku, působení na neapolské ambasádě, léta strávená v Benátkách a v neposlední řadě účast na Napoleonově expedici do Egypta, která byla v Denonově životě důležitým momentem a v mnohém nasměrovala jeho další, pařížskou kariéru. Četba Denonovy korespondence (vydané až roku 1999) a podrobnější zkoumání pramenů o jeho životě ukázaly, že obraz Denona, který se rozšířil zejména v souvislosti s krátkým a ironicky laděným textem Anatola France *Notice historique sur Vivant Denon*, bylo třeba doplnit.

Sledovali jsme, jak již rané pobyty v Itálii prohloubily Denonův zájem o umění, mimo touhu umění studovat a aktivně se mu věnovat jej nasměrovaly k cílevědomému sběratelství uměleckých děl. Podíl na organizaci a shromáždění sbírek muzea Louvre na konci života tak byl jistě vrcholem jeho dosavadní práce; jeho aktivity dokládají, že Denon byl pro tento úkol více než povolanou osobou.

Druhá část práce se soustředila pouze na Denonovu literární činnost. Úmysl vymezit se k Denonovi jako ke spisovateli se však neobešel bez rozpaků. Denonova literární tvorba spíše než jako doklad o souvislé spisovatelské činnosti působí jako poměrně bizarní souhrn v mnoha rysech nesourodých literárních počinů. Denon po sobě zanechal divadelní hru,

libertinskou novelu, dva ilustrované cestopisy a pokus o velkolepě koncipované dějiny umění, které mu však již čas nedopřál dokončit.

O novele *Point de lendemain* bylo napsáno mnoho, pozornost jsme proto obrátili k neméně zajímavým cestopisům *Voyage en Sicile* a *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*.

Literární ztvárnění italské cesty je v evropské literatuře jedním z nejčastějších námětů, *Voyage en Sicile* se tak již svým tématem nabízelo ke srovnání s dalšími cestopisy podobného zaměření. Vyšlo najevo, že Denonův text, napsaný na zakázku abbého de Saint-Non pro dílo *Voyage pittoresque*, v hlavních rysech připomíná publikace jeho současníků. V centru zájmu stojí důkladné zkoumání antických památek, které kontrastuje se zklamáním nad soudobou situací Itálie. Zcela v souladu s dobovým francouzským tónem Denon odmítá italské baroko a odsuzuje Italy za nedostatek vkusu a respektu ke starší architektuře.

V případě egyptského cestopisu byla situace zcela jiná. Skupinu kreslířů cestujících po Sicílii v poklidu a s patřičným zázemím vystřídala válečná realita. Denon se rozhodl následovat Napoleonovu armádu na putování po Horním Egyptě, což mu umožnilo navštívit místa Evropanům do té doby neznámá. Vydání jeho publikace, která se stala dobovým „bestsellerem“, provázela vlna nadšení. Hlavním důvodem čtenářského úspěchu byla jistě novátorsky pojatá pojednání věnovaná egyptské architektuře, jejíž estetiku Denon jako první postavil na úroveň té řecké. Krom pasáží o egyptských památkách si však cestopis čtenáře získal díky samotnému napínavému ladění příběhu. Denon v něm vystupuje sám uprostřed bitev s mameluky a obklopen vojáky, kteří pro něj a jeho touhu zkoumat egyptské umění nemají ani nejmenší pochopení.

Poslední kapitolu jsme věnovali Denonovu stylu; dokáže zaujmout svou jednoduchostí a upřímností, jak při líčení scén z každodenního egyptského života, tak v přímém kontaktu s válečnou realitou. Denon si uvědomoval, že význam egyptského textu se skrýval především v autentičnosti líčených událostí a před vydáním jej téměř neupravil. Sám tón cestovního deníku charakterizoval jako „naivní a opravdový“. Text vykazuje minimum literárních klišé, přesto mu ale nemůžeme upřít jistou eleganci. V určitých pasážích, které jsme přirovnali ke stylu *Point de lendemain*, v duchu novely záměrně zachoval jistou dvousznačnost a doslovný výklad ponechal na čtenářích.

Oba cestopisy charakterizuje, že byly již od počátku připravovány jako knihy ilustrované. Texty proto nezatěžují příliš detailní a těžkopádné popisy míst a památek. To Denonovi umožnilo rozvinout zajímavější teorie o řeckém, italském a egyptském umění a přemítat nad obecnějšími tématy jako je vztah architektury k člověku a přírodě, a formulovat tak nadčasové myšlenky o umění jako takovém.

Doba Denonova působení jako ředitele muzeí za Napoleona zanechala ve francouzské kultuře významný odkaz. Namátkou můžeme zmínit přestavbu, organizaci, a zejména rozšíření sbírek muzea Louvre, umístění Vendômešského sloupu na stejnojmenné pařížské náměstí či zaujetí pro egyptskou estetiku, jež dnes nejlépe symbolizuje právě ona skleněná pyramida na Napoleonově nádvoří v Louvru. Navzdory tomu zůstává Denonovo jméno pozoruhodně neznámé.

BIBLIOGRAFIE

1) *Prameny*

Spisy Vivanta Denona

- DENON, Dominique Vivant. *Lettres à Bettine*. Arles: Actes Sud, 1999. ISBN: 2-74272391-9.
- DENON, Dominique Vivant. *Pages d'un journal de voyage en Italie*. Paris: Gallimard, Éditions du Promeneur, 1998. ISBN: 2-07-075375-1.
- DENON, Dominique Vivant. *Point de lendemain*. Paris: Gallimard, 1995. ISBN: 978-2-07-039318-3.
- DENON, Dominique Vivant. *Není zítřku*. Přeložila Dagmar Steinová. Praha: Odeon, 1968.
- DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin chez les peuples tant anciens que modernes, recueillis par le baron Vivant Denon ... pour servir à l'histoire des arts; lithographiés par ses soins et sous ses yeux. Décrits et expliqués par Amaury Duval*. Paris: 1829.
- DENON, Dominique Vivant. *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*. Paris: Gallimard, Éditions Promeneur, 1998. ISBN: 2-07-075201-1.
- DENON, Dominique Vivant. *Voyage en Sicile*. Paris: Gallimard, Éditions du Promeneur, 1993. ISBN: 2-07-073283-5.
- Vášeň a rozum. Láska v době libertinů. (DENON, Dominique-Vivant, LACLOS de, Choderlos, ARGENS de, Boyer)*. Přeložili Miroslav Petříček a Martin Pokorný. Praha: Prostor, 2008. ISBN: 978-80-7260-193-6.
- DENON, Dominique Vivant. *Julie ou le bon père*. Paris: Chez Delalain, Librairie, rue & à côté de la Comédie Française, 1769. Dostupné z elektronického portálu francouzské národní knihovny Gallica: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1081572>.

Cestopisy

- BOUGAINVILLE de, Louis-Antoine. *Voyage autour du monde*. Paris: Pocket, 1999. ISBN: 2-266-09428-9.
- GOETHE, Johann Wolfgang. *Italská cesta*. Přeložila Věra Macháčková-Riegerová. Praha: Odeon, 1982.
- LAPÉROUSE de, Jean-François. *Voyage autour du monde sur l'Astrolabe et la Boussole*. Édition de Hélène Patris. Paris: La Découverte, 2008. ISBN: 978-2-7071-4497-3.
- MONTAIGNE de, Michel. *Journal de voyage*. Paris: Gallimard, 1983. ISBN: 2-07-037473-4.
- MONTESQUIEU de, Charles de Secondat, baron de la Bré de. *Voyages de Montesquieu, Voyage en Italie*. Bordeaux: Imprimerie G. Gounouilhou, 1894. Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque Nationale de France Gallica: <http://gallica.bnf.fr/>.
- SADE de, Donatien Alphonse François. *Voayge à Naples*. Paris: Éditions Payot & Rivages, 2008. ISBN: 978-2-7436-1830-8.
- SAINT-NON de, Jean Claude Richard, abbé. *Voyage pittoresque ou Description des Royaumes de Naples et de Sicile*. Paris: Imprimerie de Clousier, 1781-1786. Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque nationale de France: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106179z/fl.image.r=voyage%20pittoresque%20abbé%20de%20saint%20non.langFR>.
- STENDHAL. *Deni k.Řelø il Jan Binder*. Praha: Odeon, 1976.

STENDHAL. *Rome, Naples et Florence*. Paris: Gallimard, 1987. ISBN: 978-2-07-037845-6.

STENDHAL. *Římské procházky*. Přeložila Eva Outratová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964.

Prameny vztahující se k tématu libertinské literatury

CASANOVA, Jacques. *Histoire de ma vie. Volumes I à IV*. Paris: Éditions Robert Laffont, 1993. ISBN: 978-2-221-06522-8.

CRÉBILLON fils. *La nuit et le moment*. Paris: Éditions Desjonquères, 1983. ISBN: 2-904-227-02-4.

CRÉBILLON fils. *Le sofa*. Paris: L.D., 1968.

KUNDERA, Milan. *La Lenteur*. Paris: Gallimard, 1995. ISBN: 978-2-07-040273-1.

LACLOS, de. Choderlos. *Les liaisons dangereuses*. Paris: Flammarion, 2006. ISBN: 2-08-071294-2.

SADE de, Donatien Alphonse François. *La philosophie dans le boudoir*. Paris: Éditions 10/18. ISBN: 978-2-264-02491-6.

2) Sekundární literatura

Monografie Vivanta Denona

Dominique Vivant Denon – *L'œil de Napoléon*. Katalog ke stejnojmenné výstavě pod uměleckým vedením Marie-Anne Dupuy. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1999. ISBN: 2-7118-3958-3.

LELIÈVRE, Pierre. *Vivant Denon. Directeur des Beaux-Arts de Napoléon*. Paris: Librairie Floury, 1942.

LOUGNOT, Claude. *Vivant Denon, un roman*. Précis-sous-Thil: Éditions de l'Armançon, 1995.

PÉRIGNON, A.N. *Description des objets d'art qui composent le cabinet de Feu M. Le Baron Vivant Denon*. Paris: Imprimerie d'Hippolyte Tilliard, 1826. Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque Nationale de France Gallica: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3800041/f5.image.r=denon.langFR>.

SOLLERS, Philippe. *Le Cavalier du Louvre*. Paris: Gallimard, Librairie Plon, 1995. ISBN: 2-07-040046-8.

BRILLI, Attilio. *Quand voyager était un art*. Paris: Gérard Monfort, Éditeur. 2001. ISBN: 2-85226-534-6.

CASAMAGGI, Valerio Cantafio. ST-MARTIN, Armelle. *Sade et l'Italie*. Paris: Éditions Desjonquères, 2010. ISBN: 978-2-84321-123-2.

COMISSO, GIOVANNI. *Les agents secrets de Venise au XVIIIe siècle*. Paris: Éditions Bernard Grasset, 1944.

DELON, Michel. *Le savoir vivre libertin*. Paris: Hachette, 2000. ISBN: 2-01-279204-9.

DELON, Michel. *Le principe de délicatesse. Libertinage et mélancolie au XVIIIe siècle*. Paris: Éditions Albin Michel, 2011. ISBN: 978-2-226-20881-1.

FIALA, Václav. *Benátky. Literární toulky městem umělců, hudby a karnevalu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2011. ISBN: 978-80-7432-083-5.

MORGAN, Lady. *France in 1816*. London: H. Colburn, 1817. Dostupné z elektronické knihovny Hathi Trust: <http://catalog.hathitrust.org/Record/000410968>.

NEUMANN, Jaromír. *Italie*. Praha: Odeon, 1978.

PUTNA, Martin C. *Řecké nebe nad námi*. Praha: Academia, 2006. ISBN: 80-200-1419-5.

RICHARD-DESAIX, Ulric. *La Relique de Molière du Cabinet du Baron Vivant Denon*. Paris: Vignères éditeur chez Arnaud et Labat, Libraires, Palais-Royal, 1880.

Dostupné z elektronického portálu Bibliothèque Nationale de France *Gallica*:
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6497786r/f18.image.r=denon.langFR>.

THOMAS, Chantal. *Casanova. Un voyage libertin*. Paris: Édition Denoël, 1985. ISBN: 2-07-040562-1.

Statě

BERTHIER, Philippe. „Italie ! Italie !“ In *Souvenirs d'Italie*. Paris: Paris Musées, 2009. ISBN: 978-2-7596-0107-3. str. 27-33.

DUPUY, Marie-Anne. „Vivant Denon ou les paradoxes du directeur des arts.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1999. ISBN: 2-7118-3958-3. str. 270-276.

DUVAL, Amaury. „Notice sur la vie et les ouvrages de M. Le Baron Vivant Denon, membre de l'Institut.“ In DENON, Dominique Vivant. *Monuments des arts du dessin chez les peuples tant anciens que modernes, recueillis par le baron Vivant Denon ... pour servir à l'histoire des arts; lithographiés par ses soins et sous ses yeux. Décrits et expliqués par Amaury Duval*. Paris: 1829.

FRANCE, Anatole. *Notice historique sur Vivant Denon*. Paris: P. Rouquette et fils éditeurs, 1890.

GARAVINI, Fausta. Préface. In DENON, Vivant. *Lettres à Bettine*. Arles: Actes Sud, 1999. ISBN: 2-7427-2391-9. str. 9-24.

GORDON, Alden. „Un homme de l'Ancien Régime.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Paris: La Documentation française, 2001. ISBN: 2-11-004812-3. str. 37-55.

HAUTERIVES de, Arnaud. „Italie d'hier et d'aujourd'hui.“ In *Souvenirs d'Italie*. Paris: Paris-Musées, 2009. ISBN: 978-2-7596-0107-3. str. 17-21.

HERSANT, Yves. „Grand Tour e Illuminismo.“ In *Grand Tour, viaggi narrati e dipinti. A cura di Cesare de Seta*. Napoli: Electa Napoli, 2001.

MAINARDI, Patricia. „Assuring the Empire of the Future: The 1798 Fête de la Liberté.“ In *Art Journal*, Vol. 48, No. 2, Images of Rule: Issues of Interpretation. New York: Summer, 1989. str. 155-163. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/776966>.

MARCHESSEAU, Daniel. „L'Italie, mère et nourrice d'une furia française.“ In *Souvenirs d'Italie*. Paris: Paris-Musées, 2009. ISBN: 978-2-7596-0107-3. str. 21-27.

ORGOGOZO, Chantal. „Le voyage dans la Basse et la Haute Égypte.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1999. ISBN: 2-7118-3958-3. str. 108-130.

PETŘÍČEK, Miroslav. Doslov. In *Vášen a rozum*. Praha: Prostor, 2008. ISBN: 978-80-7260-193-6. str. 231-245.

PRETI HAMARD, Monica. „L'exposition des 'écoles primitives' au Louvre : La partie historique qui manquait au Musée.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. ISBN: 2-7118-3958-3. str. 237-253.

REID, Martine. „Denon écrivain.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1999. ISBN: 2-7118-3958-3. str. 62-71.

REID, Martine. „Vies et légendes de Dominique-Vivant Denon.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Paris: La Documentation française, 2001. ISBN: 2-11-004812-3. str. 15-30.

ROGER, Philippe. „Denon libertin.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Paris: La Documentation française, 2001. ISBN: 2-11-004812-3. str. 59-80.

ROSENBERG, Pierre. „Les vies de Denon.“ In *Dominique Vivant Denon. L'œil de Napoléon*. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1999. ISBN: 2-7118-3958-3. str. 19-26.

VAN DE SANDT, Udolpho. „Spicilège vénitien.“ In *Les Vies de Dominique-Vivant Denon*. Paris: La Documentation française, 2001. ISBN: 2-11-004812-3. str. 255-267.

obrázek na titulní straně

Dostupný z [http://www.letroubadouredinburgh.com/denon-vivant-egypt-delineated?](http://www.letroubadouredinburgh.com/denon-vivant-egypt-delineated?ReturnUrl=LwBIAGcAeQBwAHQA)
ReturnUrl=LwBIAGcAeQBwAHQA

VIVANT DENON : DES VOYAGES EN ITALIE AU MUSÉE DU LOUVRE (RÉSUMÉ EN FRANÇAIS)

Les dernières décennies ont vu naître un nouvel intérêt pour le libertinage du XVIIIe siècle : des personnages aussi bien fictifs que réels tels que Valmont, Casanova ou marquis de Sade apparaissent régulièrement sur le grand écran et de nombreux textes jadis considérés comme frivoles et sans intérêt sont désormais publiés dans les éditions les plus prestigieuses. Dans cette ambiance, le court récit de Vivant Denon, le conte *Point de lendemain*, a su gagner son public. Enchaînant des scènes typiques pour un récit libertin sur une trentaine de pages, *Point de lendemain* est devenu un texte exemplaire de ce temps et de cette culture.

Or, Vivant Denon est loin d'être l'auteur d'un seul conte. L'intérêt pour la littérature de voyage nous a porté à découvrir ses récits *Voyage en Sicile* et *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte*. Le voyage égyptien de Denon, publié en 1802 était l'un des livres les plus marquants de son temps. C'est ce livre illustré de Denon qui a fait découvrir au public européen les monuments de l'Égypte antique ; l'ouvrage *Découverte de l'Égypte* conçu par les chercheurs français de l'Institut d'Égypte au Caire n'a vu le jour que sept ans plus tard. Bestseller de son temps, ce livre de Denon est tombé dans l'oubli, tandis que *Point de lendemain* qui n'était à l'origine destiné qu'au cercle d'amis de l'auteur ne cesse d'être traduit dans de nouvelles langues et réapparaît tous les ans dans les éditions de poche. La problématique de la réception de l'œuvre de Denon invite à se poser différentes questions relatives au rôle du libertinage dans notre culture ou aux transformations qu'a dû subir le genre de la littérature de voyages à l'époque de l'Internet et des avions où rien n'est théoriquement inaccessible.

La première partie du mémoire se présente comme une monographie culturelle, une esquisse biographique du baron Denon. Les déplacements de Denon y occupent une place centrale, car ce sont justement ses voyages qui devaient nous intéresser plus profondément dans la suite du mémoire. Nous nous sommes servis des études récentes, mais également des documents contemporains de Denon – notamment de sa propre correspondance adressée à Isabella Teotochi Albrizzi qui a été publiée en 1999 par les soins de Fausta Garavini, du texte *Notice sur la vie et les ouvrages de M. Le Baron Vivant Denon, membre de l'Institut* rédigé par son collègue Amaury Duval et présenté dans l'édition du premier volume du *Monument des arts du dessin* de 1829 ou encore du texte *France in 1817* écrit

par la voyageuse anglaise Lady Morgan qui avait séjourné à Paris et qui y avait rencontré Denon à plusieurs reprises.

Denon a commencé à s'intéresser très tôt à la peinture, les séjours en Italie, où il est arrivé très jeune comme attaché de l'ambassade à Naples n'ont pu qu'accentuer son amour de l'art. C'est justement à Naples qu'il a commencé à collectionner des objets d'art. Après deux séjours en Italie du sud, Denon est retourné en Italie une troisième fois ; cette fois à Venise et non plus comme employé de l'ambassade de France, mais en artiste : il passait le plus clair de son temps à copier dans les galeries vénitiennes et à améliorer sa technique. Les années passées dans la lagune resteront longtemps imprégnées dans sa mémoire, comme le prouve sa correspondance. En 1793, Denon s'est vu obligé de quitter Venise ; l'inquisition de la Sérénissime voulant empêcher la diffusion des idées révolutionnaires poursuivait à l'époque beaucoup de Français. Son départ forcé de Venise apparaît dans la correspondance de Denon comme l'un des moments les plus douloureux. Ses lettres adressées à Isabella Teotochi et publiées pour la première fois seulement en 1999, ont sensiblement changé la vision de Denon qui était celle d'un libertin insouciant qui a toujours su se servir des circonstances à son avantage et qui a réussi à occuper des fonctions importantes sous le règne de Louis XIV comme pendant la Révolution et sous Napoléon. Cette représentation de Denon s'est dorénavant enrichie d'une nouvelle dimension ; les lettres rédigées après son retour à Paris laissent transparaître le désir irréalisable de retourner à Venise et son désespoir lié à la perte d'Isabella.

La biographie de Denon, rythmée par des événements parfois difficilement croyables, a fait naître de nombreux mythes et légendes. Certains événements de sa vie existent en plusieurs versions qui ne se recoupent que vaguement, telle sa rencontre avec Napoléon qui avait précédé son départ en Égypte.

A 51 ans, Denon a décidé de joindre l'armée napoléonienne pour découvrir les monuments mythiques de la Haute Égypte dont l'Europe n'avait à l'époque que des notions éparses. Cette expérience a marqué un tournant dans sa vie. Le retour de Napoléon a inspiré une première vague d'égyptomanie dans la culture française et Denon s'est très tôt vu nommé directeur du Musée Napoléon (le Louvre), responsable de l'organisation et des acquisitions du musée qui ont, sous Napoléon, atteint des dimensions extraordinaires. Denon a donc achevé sa vie dans une fonction qui ne pourrait mieux refléter la grande passion de sa vie : la collecte d'œuvres et d'objets d'art.

Au cours de la deuxième partie du mémoire, nous avons tenté de définir l'œuvre littéraire de Denon. Le fait de qualifier Denon d'écrivain semble délicat ; son œuvre littéraire ne présente pas d'évolution, ses textes ne font apparaître aucun lien les uns avec les autres. Les textes de Denon (un conte érotique, deux récits de voyage et une encyclopédie d'art du dessin illustrée) semblent à chaque fois être le fruit des circonstances. *Point de lendemain* a déjà été étudié maintes fois, nous avons donc porté notre attention vers les deux récits de voyage de Denon – *Voyage en Sicile* et *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte*, illustrés par leur auteur.

Les voyages culturels en Italie, phénomène caractéristique de l'histoire moderne européenne, ont fait naître un riche corpus de textes et une tradition littéraire à part entière. Le *Voyage en Sicile* de Denon invite donc à être étudié en lien avec de nombreux autres. Comme la plupart des voyageurs français de son temps, Denon accorde le plus d'importance à l'architecture de l'Antiquité grecque et romaine qu'il met en valeur par rapport à la culture italienne contemporaine en décadence : la critique que Denon adresse au baroque sicilien rappelle dans les idées principales celle que formule le marquis de Sade vis-à-vis de l'architecture baroque de Naples - certes mal conciliable avec « le bon goût classique » déterminant pendant des siècles l'esthétique française.

Si le *Voyage en Sicile* de Denon restait dans ses grandes lignes fidèle aux textes de ses contemporains, en Égypte le ton change considérablement. Les conditions dans lesquelles Denon a entrepris ce voyage n'étaient plus les mêmes qu'en Sicile. Le calme et la lenteur caractéristiques pour le voyage d'un petit groupe de scientifiques, architectes et dessinateurs avec lesquels il s'était déplacé en Italie ont cédé leur place à la dure réalité de la guerre. Denon s'est retrouvé seul, au cœur des batailles contre les Mamelouks et entouré uniquement de soldats qui n'avaient pas la moindre compréhension lorsqu'il souhaitait s'attarder près des monuments de l'architecture et les étudier. La publication de son récit a rencontré un succès extraordinaire. Le public français était certes impatient de voir les nombreux dessins que Denon avait ramenés de l'expédition, mais le succès du livre s'explique également par le drame de son auteur. Dans l'auteur du *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* se rejoignent les caractéristiques d'un théoricien plus que compétent qui médite sur l'art égyptien, et celles d'un personnage romantique, seul au milieu de la guerre et incompris par son entourage. Nous avons également effleuré le style de Denon – afin de conserver l'authenticité et la valeur documentaire du texte, Denon a décidé de ne le

retoucher que très peu avant la publication. Le style reste donc « naïf et vrai » comme il le juge lui-même, et de ce fait touchant et intéressant. Les récits de voyage de Denon présentent une autre spécificité – il s'agit dans les deux cas des livres illustrés. Rien que de son voyage en Égypte, Denon a ramené plus de trois cents dessins. Ayant été conçus dès le début comme des récits illustrés, les textes ne sont pas alourdis par de longues descriptions des lieux visités et Denon en profite pour développer ses réflexions orientées sur des sujets plus généraux tels que le goût de son époque ou le rapport de l'architecture à l'homme et à la nature - ces textes sont donc plein d'intérêt.

Plusieurs monuments semblent rappeler aujourd'hui ce premier directeur de Louvre ambitieux - de la pyramide moderne construite dans la cour Napoléon du Louvre par l'architecte Ieoh Ming Pei à la colonne que Denon avait lui-même décidé de placer sur la place Vendôme. Son nom reste pourtant étrangement peu connu.